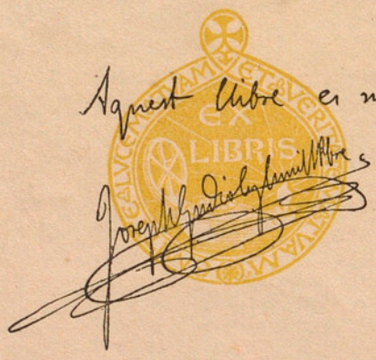
J. Gudiol Pbre.

TRADUCCIÓ
DELS USATJES

Aquest libre es meu

Ex libris

TRADUCCIÓ DELS USATGES,
LES MÉS ANTIGUES CONSTITUCIONS DE CATALUNYA
Y LES COSTUMES DE PERE ALBERT

PER

MOSSEN JOSEPH GUDIOL

RESSENYAMENT

ENTRE 'ls manuscrits catalans del Museu Episcopal de Vich hi figura un quadern incomplet y malmès que té l'importancia de contenir una notable aplega de lleys feudals, cap d'elles posterior a mig sigle XIII. Antigament estaría compost per dinou dobles fulles o plechs de paper groixut d'esponjosa pasta, d'uns 312 × 215 milímetres, protegides per una coberta de pergamí. Avuy aquesta ha quasi desaparegut, lo mateix que 'ls dos primers plechs o síen les dues fulles del principi y acabament del volum y la meitat del foli anterior del tercer plech.

Aquest quadern no tenía foliació antiga, però modernament se n'hi afegí en xifres aràbigues escrites ab llàpiç. Está escrit ab bona lletra comuna o notarial de la segona meitat del sigle XIII, ab text en negre y rúbriques o títols y inicials y calderons en vermelló. La escriptura está a ratlla tirada d'una sola columna, no faltanthi multitut de correccions que a voltes fan ben difícil la lectura.

Tot indica que aquest volum ha sigut per llarchs anys molt mal cuidat, havent sofert unes remullades que han tacat ses pàgines y sovint rebegueren les tintes. Els verms deixaren també ses traces en el manuscrit, foradantlo en diferents indrets, y la fregadissa que ha sofert el paper mal acondicionat ha causat sensibles destroços en el text, que en alguns llochs resulta absolutament ilegible.

Tres elements integra 'l conjunt de lleys feudals catalanes, contingut en nostre manuscrit: 1.er una hermosa aplega d'*Usatges*; entenenthi com a tals no sols els promulgats probablement en 1068, sino també algunes lleys donades en Corts fins a temps del Rey Jaume I y redactades segons la forma dels Usatges del temps de Ramon Berenguer I; 2.on Una serie de *Constitucions* del temps dels Reys Pere I y del seu fill Conqueridor, de les que la més acostada a nosaltres es de l'any 1251; 3.er El text de les *Costumes de Catalunya entre Senyors y Vassalls*, o sía les Commemoracions den Pere Albert, canonge de Barcelona de mitjans de la tretzena centuria. Cap d'aquestos elements, traduits en català, es, per tant, posterior á la segona meitat del

sigle XIII, avenintse ab això en qüestió de senyalar l'època a que pertany nostre manuscrit, lo que indiquen el paper y el caràcter de lletra del mateix.

Això dóna una real importancia al text que reproduim, puig que fa ressortir sa valua, tant pels estudis de filología com pels que puguin ferse de l'antiga llegislació catalana.

Y en aquest punt es per aon principalment resulta ben digne d'estima el manuscrit vigatà. Ens dóna una traducció dels Usatges de molt anterior a la que ordenà fer el Rey Ferran d'Antequera l'any 1413; diferenta, per tant, del text vulgarisat en les diferentes edicions que se són impreses de les *Constitucions de Catalunya*. Es que abans de tal versió de principis del sigle XV hi havía ja una traducció del text llatí de les lleys de la Catalunya naixent, traducció que'ns era ja coneguda des de que l'any 1896 la Reyal Academia de la Historia publicà 'l volum I de les *Cortes de Cataluña*, per haver sigut inclosa com apèndix seguint un manuscrit de la Biblioteca del Monastir de l'Escurial, y de la que dóna importantíssimes variants, que a voltes fan pensar en una versió diferent, el manuscrit que hem copiat. Aquest, encar que sovint s'avinga ab aquell, té, segons creyem, grans mèrits per esser conegut, puig que'l completa repetides vegades, li afegeix bon nombre d'usatges y té la particularitat de donar a compendre a quin temps són degudes algunes lleys que, si se sabía que eren posteriors a l'any 1068, sols per deduccions fetes pels tractadistes del dret català y pels comentaristes de les velles ordinacions se podía pensar a quins regnats varen esser afegides a la primitiva recopilació dels usatges.

Però no es això solzament, com hem dit, lo que conté el manuscrit en qüestió, puig que dóna algunes de les més velles constitucions del regiment de nostra terra y les *Costumes* d'en Pere Albert, traduit tot en nostra llengua, presentantnos un text català que creyem que es una verdadera novetat, puig que no havía sigut fins ara publicat.

Aquesta aplega de lleys, vell testimoni de l'organisació de nostra terra, ve a donarnos l'interpretació y a voltes fins una especie de comentari breu d'un manuscrit legal que, estant redactat en una llengua que no era la del poble, podía esser mal entès per certa gent. Per ço no es d'estranyar que ja al sigle XIII hi hagués copilacions com la de nostre manuscrit fetes en llengua catalana. Aquest, per la seva procedencia, podem presumir que serví en la curia o tribunal que la casa de Moncada tenía en ses possessions de la plana de Vich, en les bregues que sostingué en tanta de manera ab la mitra ausetana.

La copia que hem feta del manuscrit del Museu Episcopal de Vich hem procurat que fos lo més literal y exacta possible. Hem prescindit d'abreviatures avuy d'impossible trasllat en una copia y hem presentat totes les paraules ab ses lletres completes. Nostra escrupulositat en aquest punt s'ha

extès fins a deixar en la copia les equivocacions y faltes comeses per qui va escriure'l manuscrit, indicant ab subratllat lo que l'escriptor deixà també subratllat ab punts a fi de fer notar son erro. Lo que sí hem suprimit són les frases y paraules del tot esborrades, rases y ratllades que a voltes figuren en el còdex. Els títols o rúbriques dels aparts, que en el text van de vermelló, els hem posats en *lletra cursiva*, passant al costat, entre parèntesis, en *lletra cursiva* més petita, els mateixos títols tal com van al marge del volum original, denotant que primer s'escrigué tot el text en negre y que després s'hi feren les rúbriques titolars y les inicials seguint les indicacions deixades per primer amanuense. Els calderons indicadors de puntuació, que també van en vermell, els hem senyalats ab aquest (¶) o ab aquest altre (℄) segons en l'original siguin senzills o dobles.

TEXT

[Foli 3] menatge axi con per miya canal . . . . . | pages ferma dret per .v. sols (1).

Dia de plet sia donat e assig . . . . . | merament .x. dies de aqui en . . . . . | de .iiij. ho de .v. dies ¶ Los . . . . . | tes ℄ E los comdors e los va . . . . . | que loch ho manera a els dins de son . . . . . | tornar els lurs cassals la messio de . . . . . | els vescomtes e els comdors e els uaru . . . . . | ple de . . . . .yor de qui es . . . . . | dies . . . . . al senyor ho uolra ¶ . . . . . qual que loch on volra qui sen sia . . . . . | nar, el seu que senyor fassa res. . . . . (2).

Plet jutyat entre vassal et senyor e . . . . . | e de ma altre e ben assegurat en . . . . . | nyor a son home e tot so que li aura . . . . . | prena de son hom tot so que li sia ju . . . . . (3)

Bataya iutgada ans que sia iurada . . . . . | . . . . . .cc. unces . . . . . | mada per .c. unces de or de valencia . . . . . | pendra la bataya axi . . . . . | per la bataya sera feta . . . . . | da quela batayla e que sia a . . . . . (4).

Com los plets sie . . . . .

A plet en feit no deu auer mes de .iiij. . . . . | mances o per penyores couinents segons . . . . . | una part e de laltra ¶ Lo segon es quant . . . . . | donats a los jutges elegits per la vna part . . . . . | e els juhijs apelats e si obs . . . . . | gats, e per loament de la ape-

(1) Nostre còdex s'inicía donant part de l'usatge 23, que comensa ab les paraules *Omnes homines*, segons l'edició de la Reyal Academia de l'Historia. Correspon a l'usatge .xvij. del còdex català de l'Escurial publicat per la mateixa R. A.

(2) Es traducció dels usatges 24 y 25; *Placita mandentur* y *Placitare vero*. Nostre text català era més extens que 'ls usatges .xviij. y .xix. del còdex de l'Escurial.

(3) Correspon a l'usatge 26; *Placitum judicatum*. Se diferencia en algunes coses del .xx.

(4) Resulta l'usatge 27; *Bataya iudicata*, y el .xxj.

[F. 3 v.] llacio . . . . .] [. . . . . ¶ lo quart es quel senyor del plet | . . . . . juhiis sian complits e les coses | . . . . . altra (5).

Si caualer content dret fermat a son senyor

. . . . . fermat dret a lurs senyers axi com | . . . . . a postat del seu castel ho emparara | . . . . . en dentro que li aia feit dret e li aia | . . . . . pendre del Castel o en la garda | . . . . . ren postat del Castel menys de contrast ne | . . . . . cobrat ℂ Sil senyor empero no ha guerra ala | statge (6).

Si negun contradira donar de son castel poçtat a senyor

. . . . . iat postat de son castel . . . . . nar la | . . . . . nent sil senyor pot a . . . . . castel pendra pot | . . . . . los quals lo uassal tenia ab lo castel | . . . . . ons les quals lo senyor aura fetes el | . . . . . entro li aia assegurat per segrament ab carta | . . . . . la postat daquel castel (7).

De caualers e dels maiorals entestats

. . . . . aqui aual moria entestat o menys de nuyl | . . . . . senyors poran donar e otorgar los senyors aquels feus | . . . . . (8).

Los castlans no deuen altres castlans metre

. . . . . tres castlans metre sots si els castels que | . . . . . fan e los senyors ho saben e no hi con | . . . . . sabens los senyors e no contrastans de | . . . . . exen giten lo feu aquel quils hia meses (9).

. . . . . n feu daltre (de cel qui empenyora son feu a altre)

. . . . . men penyora olli alienara senes consenti | . . . . . sab e ho contendex pot aquel feu emparar | . . . . . a dex no pot emparar aquel feu mas lo | . . . . . uis valra o al donad . . . . . aquel aqui sera do | . . . . . seruici daquel feu pot lo senyor emparar | . . . . . quen aura perdut li sia esma | . . . . . mas no li sia contradit (10).

[F. 4] *De cel qui falex ost ne caualcada a son senyor*

Qui falra de ost ho caualcada a son senyor a qui aquelles deu feu de tot dapnatge e perdues e messions les quals lo senyor per faliment daquel fara li sien esmanades en doble sil senyor ho volra ℂ E si els caualers en ost o en caualcades o en seruey de son senyor alcuna cosa perdian fascen lur esmena los senyors axi con els poran auerar (11).

Qui son senyor veura en cuyta (qui son senyor ueura en cuyta)

Si alcun veura son senyor en cuita e que aia gran obs ajuda de son caualer el caualer no vol fer la ajuda nel seruici de present tengut de fer, e per so lo senyor se reembra a el aquela raenzo no la deu en neguna manera auer ne li deu romanir. ℂ Sil senyor uol que lom seu li fassa maior seruici que no deu, lo senyor deu li crexer lo benifet, e si no ho

(5) Serà l'usatge 28; *De omnibus namque*, y el .xxij.
(6) Es l'usatge 29; *Magnates seu milites*, y el .xxiij.
(7) Usatge 30; *Si quis contradixerit*, y el .xxiv.
(8) Correspon al 31; *Si a vicecomitibus usque*, .xxv.
(9) Vegis l'usatge 32; *Castlani in castris*, .xxvj.
(10) Dona incompleta la traducció de l'usatge 33; *Si quis suum feudum*, avenintse ab això ab el .xxvij.
(11) Correspon a l'usatge 34; *Qui fallerit*. Nostra traducció compren els .xxviij., .xxix., ab notables diferencies.

fa no li es obligat sino del seruici que li es tengut e seruesca a son senyor axi com hom deu seruir senyor (12).

De cel qui es sol de son senyor (de cel qui es sol de son senyor)

Si alcu es soliu de son senyor deu li seruir com mils puscha si couinença no ha entre el ¶ E si hia couinences serueschali segons aqueles couinences ¶ E lo senyor deu auer aquel contra tots homes, e nuyl hom no deu auer aquel contra son senyor. ℂ E per aszo nuyl hom *auer aquel contra son senyor* deu fer soliu sino .j. senyor si no ho fa ab volentat de son senyor de qui primerament ses fet soliu (13).

Los pares los auis poden deseretar los fils els nets si ..... gran falia ferran los pares ols auis ols faran desonor, ols acusaran en cort de crim, ho sils fils feran biares, ho si les files no voldran pendre marits e volran star en leya vida, ho sils fils se faran sarrajns e no sen penjdran (14).

Si negun uol deseretar fil ho fila ho net ho neta (si negun uol deseretar fil ho fila ho net ho neta)

Si alcun volra deseretar son fil ho sa fila son net ho sa neta, nomenadament deu aquel ho aquela deseretar, e, deu dir la colpa per que desereta, e, que fassa altre hereu en loch daquel ℂ Si vna daquestes coses hi defalira nol pora deseretar son fil ne son net, e si ho assayara de fer no aia neguna ualor (15).

Daquel qui lexa son senyor en batayla (daquel qui lexa son senyor.....)

Qui lexara son senyor viu en batayla mentre que pot ael ajudar ho per engan se lexa vencer en aquela batayla on es ab lo senyor deu perdre totes les coses que per el aura hahudes (16).

[F. 4 v.] *Qui per ira desfiara son senyor*

Qui acundara son senyor ho li lexara lo feu que te per el, empar li lo senyor totes aqueles coses que per el aura hahudes e tengales tant entro que torn en homenatge de son senyor e entro que li aia dret fermat, e esmenade ab segrament la desonor que feta li aura e puys recobre lo feu que li auia lexat (17).

Daquel qui son senyor menyspreara (..... yor menys .....)

Si alcun son senyor menyspreara ho per erguyl acordadament la cundara deu perdre per tots temps totes aqueles coses que per el aura haudes e deu li retre tot lo mouent que del ara haut qui no aia seruit al senyor (18).

Qui auciura son senyor

Qui auciura son senyor de man ho de lengua ho fil de son senyor ledegme ho iaura

(12) Tradueix l'usatge 35; *Qui uiderit seniorem*, diferenciantse molt del text del .xxx.

(13) Dona l'usatge 36; *Qui solidus est*, variant molt del .xxxj.

(14) Tradueix concisament l'usatge 79; *Exheredare autem*, deixant el darrer incís, podent compararse nostre lliçó ab la de l'usatge .lxv.; al final ab diferencies de redacció.

(15) Es l'usatge 80; *Si quis filium vel filiam*, primer incís del .lxvj.

(16) Usatge 37; *Qui reliquerit*, ab variants del .xxxij.

(17) Resulta esser l'usatge 39; *Qui ira ductus*, text distint del .xxxiij.

(18) Versió del usatge 38; *Qui seniorem suum*, divers del .xxxiv.

ab la muyler de son senyor ho li emblara son castel o nol li retra sens piyorament ho li fara altre mal que no li puscha redeger ne esmenar per cascuna daquestes coses si li seran prouades e si seran prouades vensut deu uenir en man de son senyor ab totes les coses que per el haura haudes per fer la sua volentat, cor fort gran baia es. ℂ Daltres bayes ho mals fetes quis poden esmenar ho redeger deu hom fer dret a son senyor axi com es custuma daquesta terra. ¶ E fassa a son senyor so que el li fara iurar (19).

Daquel qui contradiu poçtat a son senyor (daquel qui contradiu poçtat a son senyor)

Negun hom no contrast postat a son senyor del seu Castel ne fermament de dret en nenguna manera axi con donar la deu a el e aixi con fermar li deu dret con aytant con li ho contradex, sera son baare. e si per asso pendra mal no li sera esmenat per neguna manera. E si el senyor per asso pendra negun mal ho dan, ho fara neguna messio siali esmenat per lo seu hom (20).

De aquel qui es reptat de baiya (daquel qui es reptat de baya)

Si alcun sera reptat en cort per son senyor deuant lo princep de baia, deu se daquela escondir per juhii, ho per laor daquela cort. ℂ E si fer no ho uolra lo princep deu ne aquel destrenyer (21).

De senyor qui atort destreny son caualer (de senyor qui atort destreny son caualer)

Sil senyor fara tort a son caualer ho li voldra tolre la sua honor, lo princep deu ne aquel defendre e mantener (22).

Si el princep repta negun

Sil princep reptara negun hom aquel qui sera reptat, se deu metre en la man del princep, e, puys deu li per juhij de la cort redeger lo dan, e el mal et la..... que feyta li aura, es deu escondir daquela baia per segrament ho per bataya ..... sia son part de linatge he de
[F. 5] riquea e de ualor, ab lo prou e ab lo dan] [que per asso deuria auer. dan e prou uol aytant dir que gaayara aytant si venç con pendria si era vensut (23).

Si els rics homes repten los lurs caualers

Si els rics homes repten los lurs cavalers deuen los caualers fer a els axi con farien si eren reptats del princep, daytant enfora que la batayla nos fara en man del senyor, mas en man dalcun fael qui sia elet de la vna part e de la altra (24).

Qui fa mal a son senyor ho a son home (qui fa mal a son senyor o a son home)

Tot lo mal que alcun hom fara a son senyor, hol senyor al seu home sens fadiga de dret e senes acundament deu esser retut de la vna part e de la altra (25).

Tots homes deuen jurar feeltat (tots homes deuen jurar feeltat)

Tots los homes so es asaber de vescomte e los altres caualers qui tenen honor dels,

(19) En un sol uneix els usatges 40 y 41; *Qui se sciente* y *De aliis namque bausiis*, .xxxv.
(20) Vegis l'usatge 42; *Potestatem de suo castro*, y el català numerat de .xxxvj.
(21) Usatge 43; *Si quis in curia*, .xxxvij.
(22) Es traducció de l'usatge 44; *Similiter et si senior*, .xxxviij.
(23) Correspon a l'usatge 45; *Si quis a potestate fuerit reptatus*, traduint també l'incís final que falta en alguns còdexs; .xxxix., fora dels dos darrers punts.
(24) Usatge 46; *Similiter sit* o *debet esse inter magnates*, .xxxix. (25) Es l'usatge 47; *Cunctum malum*, .xl.

deuen jurar a la postat feeltat e manifestar la lur honor per segrament en scrit ¶ Aquels empero a qui la postat ho demanara (26).

Com se fassa segrament (com se fassa sagrament)

Segrament se deu fer sobre laltar qui sia sacrat, e sobre sans euangelis ¶ E aquel qui jurara deu metre en son segrament que jura segons son scient en fora baia et tracio e deu jurar per deu e per aquests sans euangelis (27).

Tot hom jur a son senyor (tot hom jur a son senyor)

Tot hom ay tambe caualer con pages deu jurar a son senyor els pleyts que auran ab lurs senyors, axi con lo senyor lo fara jutyar que justament men aquel plet, los senyors no deuen jurar als lurs homes els pleyts (28).

Jueus com juren a crestians (jueus com juren a crestians)

Los jueus juren als crestians, mas los crestians no juren als jueus (29).

De pages qui te mas (de pages qui te mas)

Segrament de pages qui tenga mas, et laure ab pareyl de bous, sia cregut dentro a .vij. sols de plata. ¶ Dels altres pageses que hom apela bacalars sien creguts dentro a .iiij. mancuces de or de valencia (30).

Caualer veyl con sia cregut (caualer veyl com sia cregut)

Caualer veyl qui nos pot defendre per si matex, o caualer pobre qui nos pot arrear de batayla sia creegut per son segrament dentro a .v. unces de or de valencia. los altres caualers de .xx. ans entro a .xl. qualque cosa juren ho sien apelats perjurs, o sdeuen defendre ab lur par ab lurs mans propries (31).

[F. 5 v.] *Con segrament de burgues sia cregut*

Sagrament de burgues sia cregut axi com de caualer detro a .v. unces ¶ Daqui auant qualque cosa juren deuen ho escondir per bataya, so es asaber per hom de peu (32).

De caualer qui ten feu (de caualer qui ten feu)

Los feus que tenen los caualers sils senyors no ho atorgaran que agen aquels donats deuen los caualers a aquels auerar per sagrament ho per batayla e agen aquels. ¶ Mas si caualers no tendran aquels feus els demanen deuen proar aquels per testimonis ho per cartes que aquels feus lus fossen donats per los senyors, et si axo no prouen nols deuen auer (33).

Daquel qui geta lança ho segeta (daquel qui geta lança ho segeta)

Si alcun hom gitara lanza ho segeta ho alcunes altres armes contra altre, si lin fara

(26) Tradueix el 48; *Omnes homines a vicecomitibus*, .xlj.
(27) Dóna la versió de l'usatge 49; *Sacramentum sit*, .xlij.
(28) Fa per l'usatge 50; *Omnes homines tam milites*, .xliij.
(29) Es l'usatge 51; *Judei iurent*, .xliv.
(30) Falten en aquest usatge, que compren els numerats ab 52 y 53, els darrers incisos dels que comencen *Sacramenta rusticorum* y *De aliis namque rusticis*; .xlv. faltanthi el final.
(31) Conté també dos usatges : el 54 y 55; *Senex miles* y *Alii quoque milites*, .xlvj. y .xlvij.
(32) Se refereix a l'usatge 56; *Sacramenta burgensium*, .xlviij.
(33) Usatge 57; *Fevos quos tenuerint*, .xlix.

negun mal fassa li esmena da quel mal que fet aura. ℂ E si nol ne conseguex e per zo con ho aura assayat deu li star atalion ab aquela paor ¶ o li fassa esmena per miya plagua. ℂ E si alcu requerra altre ab armes si no lon naffra, mas solament lin trenca lescut ho les vestedures, ol fara deualar a terra ho lenderrocara aytam be fassa li esmena per miya plagua (34).

De cel qui nafra caual o altra bestia (de cel qui nafra caual o altra bestia)

Si alcun nafrara caual ho altre bestia mentre que hom hi caualcara ho la tenra en la ma, esmen aquela bestia en doble, ho fassa esmena a aquel qui hi caualcara de la desonor (35).

De les naus vinens a barcelona (de les naus vinens a barcelona)

Totes les naus qui venen a barcelona, ho quin pertexen sien per tots dies e per totes nits en pau e en treua et en definiment del princep de cap de creus dentro al port zalou. E si alcuna cosa fara mal a aqueles lo princep fasza esmena en doble. e sia la desonor esmenada al princep ab segrament (36).

Com tot sia en pau e en treua (com tot sia en pau e en treua)

Stabliren los demon dits princeps que tots los homes nobles ho noblejats se sia que grans enamics sien, sien segurs per tots dies e per tots temps de dia et de nit e agen tanta pau e treua de mont gat dentro al castel de faylz e de col de finestreles dentro al col de sa gauarra e del col de cerola e de val vidrera dentro a .xij. legues dins la mar ¶ E si alcun passara aquest manament en alcuna cosa esmen lo mal e la desonor que aura
[F. 6] feta en doble e per compassio de bant don al princep per pena .c. unces de or (37).

Com los camins sien gardats (com los camins sien gardats)

Los camins e les strades per terra e per mar sien de la postat, e per rao del defeniment dels deuen esser per tots dies e per totes nits en pau e en treua, en axi que tots los homes axi con caualers, con homes de peu e mercers e mercaders anans per los camins e per les strades vagen et tornen segurs e en pau sen tornen sens tota paor ab totes les lurs coses. ℂ E si alcun hom requerra ho fara naffra, o encara aquels en alguna cosa desonra, ho les lurs coses lur tol, fasza esmena a els en doble del mal et de la desonor que feta lur aura segons la ualor daquels qui mal auran pres, et tot zò quels auran tolt lur reta en .x. dobles. ℂ E part aclo donar a la postat tan de son auer e de sa honor aytant con pora jurat que per aclo li deu don et no mes (38).

Per maluat princep (per maluat princep)

Per so con per mal princep e qui es senes veritat e senes justicia la terra se pert els habitadors de aquela. E per asso nos damont dits princeps En Ramon e Na Alamur ab conseyl et ab ajuda dels barons e nobles nostres ordonam e manam e stablim que tots los princeps qui seran en aquesta terra aquels qui vendran apres dels, agen tots temps cencera fe e perfeta et vera e ferma paraula, en axi que tots homes nobles, *Reys* e no nobles

(34) Compren els usatges 58 y 59; *Si quis alicui homini iactaverit lanceam* y *Et si armata manu*, segons la numeració posada en l'edició de la Reyal Academia de la Historia, .l.

(35) Traducció del usatge 60; *Si quis vulneraverit*, .li.

(36) Dona l'usatge 61; *Omnes quippe naues*, .lij.

(37) Fa per l'usatge 62; *Item statuerunt* o *Statuerunt etiam*, .liij.

(38) Correspon a l'usatge 63; *Camini et stratae*, .liv.

Reys e princeps Rics homes et caualers vilans et pageses mercers et mercaders pelegrins et caminans, amics e enamics Crestians et sarrajns et jueus et eretges se puguen fiar e creure en els, no tansolament les persones mas encara los castels e les honors et lauer et les muyers, e els fils e les fiyles, et tot so que agen sens tota paor e sens tota sospita. ¶ E tots los homes nobles e no nobles Rics homes caualers e peons e mariners, Corsaris et moneders qui stien en lur terra ho que sien venguts daltre loc ajuden als princeps gardar e gouernar tener la paraula e la fe daquels per dreta fe sens engan et sens mal conseyl en tots feyts axi grans com pocs. ¶ E entre les altres coses fermament garden e obseruen la pau e la seguretat la qual los princeps donaren a espanya et als sarrajns axi per mar con per terra ℂ En semblantment fermament sera obseruada la treua e la seguretat la qual mana lo senyor esser tenguda entre els enamics, Jat se sia so que aquels enamics
[F. 6 v.] la treua a els no agen atorgada. ¶ E lemparament lo qual fara lo princep per si o per son sag o per son segel negun no so assag desemparar entro que primerament se sia fadigat de dret el princep a vs et acustuma de sa cort. (39).

Com la moneda sia gardada (*com la moneda sia gardada*)

Moneda de or e dargent diligentment sia obseruada et gardada, en axi que per neguna manera no cregua de aram ne minue de argent ne en or ne en pes ℂ E qui totes aquestes coses ho la .j. daquestes so es a saber pau e treua e emparament e moneda trencada, o corrompra ho falsara, cor es gran mal e gran desonor, tal que nuyl hom no ho pot redeger ne esmenar al princep, stablim e manam que les persones daquels ab tota la honor et ab lauer vagen en la ma del princep e fer la sua volentat segons lo conseyl ho laor de la sua cort ¶ Cor la sua fe e la sua veritat e la justicia e la pau del princep hi esta per la qual cosa tot lo segle es gouernat qui valen mes que regisme, e per asso negun no pot ne deu aestimar empro neguna altra esmena ne per negun altre preu puga esmenar al princep aquestes coses damunt dites si li seran trencades, sino venga en son poder ab tots los seus bens axi con damont *es dit* auem ordonat e establit (40).

Si negun jura a son senyor (*si negun jura a son senyor*)

Establim e manam que si alcun jurara a son senyor alcuna cosa que *jurada li aura* tenir no li vuyla fassa a el esmena en doble daquel dan quel senyor aura pres per rahon daquel sagrament ¶ Mas aura puys a atendre a son senyor aquela cosa que li aura jurada et a tenir son segrament ℂ E si puys altra uegada sen perjura e deu perdre la ma ho la deu Reembre .c. sols ho deu perdre la quarta part de tot quant aia, e deu ho auer cel aqui aura feyt lo segrament. E puys no sia reebut a testimoni ne sia creegut en plet per son segrament (41).

Com princep sia acorregut (*com princep sia acorregut*)

Sil princep per alcun sia assetyat ho sil tenian assetyat sos enamics, ho si oira alcun princep ho alcun Rey venir contra si acombatre, amonestara aquels de la sua terra que li acorreguen per letres ho per missatges o per fars axi com es acustumat en la terra
[F. 7] ℂ Tots los homes caualers e homes de peu, qui agen edat ho poder][de combatre demantinent pus asso auran vist e oit com pus tost poran acorreguen a el ¶ E si alcun hom li falta de ajuda que li puscha fer en aquesta cosa deu perdre tot zo que per el aura ha-

(39) Es l'usatge 65; *Quonian per iniquum,* al que hi va continuat el 66; *Simili modo firmissime,* .lv.
(40) Tradueix l'usatge 67: *Moneta autem,* .lvj.
(41) Usatge 68; *Item statuimus si quis,* .lvij.

hut negun temps ℂ E cels qui no tendran honor per el esmenenli tot lo faliment lo qual li aura feyt a la auer e ab segrament la qual fasza ab les mans propies ℂ Cor negun hom no deu falir al princep a gran obs ne a gran cuita (42).

De exorquies de caualers e daltres homes (*de exorquies de caualers e daltres homes*)

Stabliren encara los damondits princeps que les exorquies dels nobles homes et dels Rics homes, axi caualers com burgueses venguen tots temps en man e en poder del princep, zo es assaber tots los alous dels ¶ Cor zo qui plau al princep *valor* plau ha força de lig. ℂ Mas los exorcs *de les coses noues* facen *los senyors* de lurs mobles qualquecosa els volran, vuyen que lexen als pares ho ales esgleyes vuyen se que ho donen per amor de deu (43).

De couinences enfre caualers et peons (*de couinences enfre caualers e peons*)

Les comunies e les couinences les quals los caualers els homes de peu faran entre si en caualcada, ho si uolen cassar, fermament sien tengudes entre els, si les an oides ho enteses et atorgades. ℂ E si no les an oides et calaren can les oiren si noy contradixeren agen entre si el prou e el dan axi con aura stat dit al comensament (44).

Com nuyl hom no Requira son senyor (*com nuyl hom no requira son senyor*)

Bon vsatge e ben atorgat per tots los homens stabliren los demondits princeps que tot hom elega senyors, e per negun engin, ho per alcuna raho, ne per desfiament ne per acundament, ne si be li aura lexat lo feu que te per el no gayt les persones dels seyors ne les encalz, ne les requira, ne les nafre ne les prena, ne les tengua preses. E si per auentura zo que deus no vuya, neguna fara aquestes coses a son senyor, vinga en man de aquel et stia hi per tant de temps entro que aia esmenat a el lo mal et la desonor que aura feta a el segons lo juhij del princep, ho de la sua cort, so es assaber, aquel mal que en sua persona aura fet (45).

Com les vies publiques sien de la poçtat (*com les vies publiques sien de la poçtat*)

Les strades e les vies publiques les aygues corrents, e les fons viues e los prats e les pastures e les selues e les garrigues e les Roques qui son en aquesta terra son de les pos-
[F. 7 v.] tats, no que agen aqueles per alou, ne tenguen aqueles en lur] [seyoria mas que *son* sien tots temps a empriu del seu poble senes tot contrast e senes tot contrari, senes alcun seruey que nols en sia donat ne stablit ℂ Les Roques agen los princeps en aital seyoria que tot hom qui las aia en feu del ho las aia per son alou, ho bastescha sobre aqueles ne de prop aqueles alguna forza ne Castel ne esgleya ne Monestir, sens licencia e conseyl del princep. ℂ E si alcun ho fara qui aia jurada la sua honor al princep sera perjur en asso senes tota fala *escusa* entro que aia desfet lo bastiment que fet aura (46).

De la cequia dels molins (*de la cequia dels molins*)

La cequia de la ayga dels molins qui ven abarcelona, manam que negun hom noy toc per negun temps. E qui aquela per abriuament ho per folia trencara fasza esmena al

(42) Tradueix el famós *Princeps namque*; usatge 69, .lviij.
(43) Dona l'usatge 70; *Item statuerunt siquidem*, .lix.
(44) Tenim aquí l'usatge 71; *Comunia et convenientiae*, .lx.
(45) Se refereix a l'usatge 72; *Bonum usaticum*. .lxj.
(46) Correspon als usatges 73 y 74; *Strate et viae publicae* y *Rochas namque*, .lxij.

princep per cascuna vegada que la trencara .c. unces de or de valencia. E qui amagadament la pendra a regardo del princep per cascuna vegada que la trenca .iij. vnces de or de valencia (47).

Da quel qui apela renegat negun bateyat (*da quel qui apela renegat negun bateyat*)

Si alcun retraura salig, a jueu ne assarrayn quis sien batiats, o apelaran els cresalits o Renegats, o si algun enfre els murs nostres o els burcs primerament traura coltel a altre o apelara altre caguz, esmen per bant al princep. xx. vnces de or de valencia, e si *aço* a qui oira algun mal el pendra no li sia feta esmena en neguna manera, ans stia puys a dret e ajusticia a aquels apui les coses demontdites aura dites ne fetes (48).

Com tot sia ferm a nebot ho a fil ho a fila (*com tot sia ferm a nebot ho fil ho fila*)

Ab atorgament e ab precs dels grans homes e dels nobles de la terra stabliren e ordonaren los princeps demontdits en Ramon e na alamur en qual guisa tot do que hom fees a altre estia ferm, e que nos puscha penedir ne reuocar, e en aytal manera, que si alcun hom volra donar a son fil o assa fila o asson nebot o assa neboda lo seu Castel. ho la sua honor, ho alcuna posessio ab voluntat e ab enteniment per aqueles coses que aura donades retengua en tots los dies seus. e apres la sua mort romanguen a aquel a qui ho aura donat cove quei fasza tal fermetat que apres noy puscha mudar la sua uolentat, aytal zo es assaber que reeba aquelahome ab homenatge de mans o que do aaquel postat del Castel que dat li aura, o que li meta entre mans o que li coman la Castlania daquel Castel que dat li aura, e aquels qui tendran en aquel Castel honor per el, ho lin faszan fer acapte nouel daquel Castel per qui lo donador tenia lo Castel ho la honor donada ℂ E si el donador fara totes coses aquestes coses el temps que fara la don *aclo* ho vna daques-
[F. 8] tes co] [ses damondites da qui enant no *pendra* pora mudar la sua voluntat, si aquela donacion empero sera feta justament a neguna justa raho no la ambargara ¶ E cor les ligs els altres drets volen e atorguen que pare puscha donar e fer be a son fil ho assa fiyla ho asson nabot ho assa naboda donan e meyloran el de la sua honor. ℂ E aquesta cosa es acustumada de fer ala vegada sabuda de molts o ala vegada celadament per temor dels altres fiyls seus e encara dels parens o dels amics, per asso los demon dits princeps e tota la sua cort ab san enteniment loaren e stabliren aquesta demondita tenon e possessio, zo es assaber homenatges, postat de castels e comanda de Castlania ho acapte nouel. de senyor *mayor* agen aytal fermetat que daqui enant per nuyl la maestria e per negun engin no pusquen mudar ne gitar ℂ E per aquesta aytal manera pot pare ho aui son fil ho sa fiyla ho son net ho sa neta meyorar (49).

Poden los princeps els Rics homes els caualers dar aquis volran la honor que alcun aura per els tenguda la qual los sera Justament venguda en obertura apres la mort de quel qui la tenia per els ℂ Mas puys no poden mudar aquela volentat si aquel a qui dada li auran aura fet homenatge de mans aels ℂ Cor aquesta cosa lur es tan gran teno, ho possessio que si puys lo seyor volra negar que no aia donada aquela honor no sera dals tengut aprouar si no que auerara axi com auria affer si aquela honor auia ja tenguda molt de temps. ℂ E cor ses deue moltes vegades que aytal don se fa amagadament

(47) Es versió de l'usatge 75; *Cequiam molendinorum*, .lxiij.

(48) Fa referencia a l'usatge 76; *Si quis iudeo vel sarraceno*, .lxiv.

(49) Correspon a l'usatge 77; *Auctoritate et rogatu* y al 78 *Quapropter praedicti* o sia el .lxv. en la part no senyalada en la nota 14.

per so los demondits princeps volgueren e stabliren que do qui sia en axi fet, que solament si fassa auerament (50).

De judici donat en cort (*de judici donat en cort*)

Juhii donat en la cort con sera donat per jutges elets de la cort de tuit deu esser reebut, e per tots temps deu esser seguit, e negun hom no sia gosat de recusar aquel per engin *negin* ne per neguna art ¶ E si ho fara ho fer ho uolra uenga en la ma del princep ab tots los seus bens per fer la sua uolentat. ¶ Cor aquel qui acusa lo juhij de la cort falsa la cort e dapna lo princep e sia punit e sia dapnat per tots temps el e la sua liyada. ¶ Cor tot hom es fol e senes sen qui uol contratar la *sua auiea* sauiesa e al saber de la cort en la qual son los princeps bisbes e priors et pebordres comtes, vescomtes comdors et varuessors, filossofis e sauis e jutges (51).

[F. 8 v.] *Los judicis e els usatges de grat deuen esser seguits* (..... *els usatges de..... uen esser seguits*)

Los Juhijs de la cort e els vsatges deuen esser reebuts e seguits de gran grat ¶ Cor los usatges no son meses ne fets ne stablits si no cor les ligs godes durament punien les malafeytes. ¶ Cor segon aqueles ligs tuit podien pledeyar, mas no podien bastar a la pena que posauen. ℂ Cor les ligs godes jutgen per homey que fees hom esmena .ccc. Morabatis qui valen .iij°. Milia .cccc. sols de plata fina ¶ Qui tree .j. vyl a altre, que donas .c. morabatins. ¶ Qui li tolra la man que donas .c. morabatins axi per tots los altres membres jutgen encara les ligs godes tots los homens egalment, et no jutgen res entre vassal e senyor. ¶ Cor en les ligs godes no troba hom homenatge ¶ E per asso aqueles coses qui son trobades per usatge volen e manen los dits princeps que sien jutjades segons los usatges que hom torn ales ligs godes et a arbitri e a juhij del princep et de la sua cort (52).

Daquel qui en treua de son senyor se met en agayt (*daquel qui en treua de son senyor se met en agayt*)

Si alcun en treua de *deu* senyor se met en agayt ho stablira agayt enfre la honor el terme del Castel de son aduersari, so es de son enamich e ab aquel agayt len deman que sera fores *treua de deu* fara malafeta axi la deu esmenar axi con si la auia feta en treua de deu (53).

Com cascun aduersari speras la altre part en plet (*com cascun aduersari speras la altre part en plet*)

Stabliren los demondits princeps que homes sper son aduersari en pleyt entro a tercia, daqui enant sis vol deman les penyores e tengales per a quel faliment e per aquela fadiga de dret. Si dons aquel aduersari qui aura falit al plet no aura scusa sens engan. E si aura justa scusa, e no la aura feta saber al seu jutge no li ualra. Mas sil senyor pledayara ab lo seu home, lo hom deu sperar son senyor tro ahora nona, e asso es couinent cosa que axis deya fer (54).

(50) Fa per l'usatge 81; *Possunt etiam principes*, final del .lxvj.

(51) Es traducció de l'usatge 82; *Judicium datum in curia*, .lxvij.

(52) Es l'usatge 83; *Judicia curiae*. Al darrer incís han de faltarhi algunes paraules tals com *e hon no basten los usatges*; .lxviij.

(53) Dona l'usatge 84; *Si quis per treugam*: ben divers del .lxix.

(54) Tradueix l'usatge 85; *Stabilierunt etiam*, .lxx.

Manaren los demondits princeps que tuit se garden de perjuries, e no juren los testimonis anc que sien apelats ho amonestats de dir la ueritat. E si non pot hom ben trer la veritat per aquel semoniment partescals hom la .j. del altre he puys singularment sien demanats *et no sien* e no sie legut al acusador de donar testimonis si no en presencia daquel qui aura acusat. En nuyl hom no fassa segrament ne a testimoni si no en dejuni, e si es recusat deu dir aquel qui recusa *per aquel* qual recusament lo recusa e deu lo li
[F. 9] prouar e deu donar testimonis daquel terretori en que sta] [aquel quils dona si dons fores aquel terretori se deu menar aquel plet. *E si alcu testimoni* (55).

Com tots homes vinents a la poçtat sien segurs (*com tots homes vinens a la poçtat sien segurs*)

Per auctoritat e per precs de tots auts nobles barons stabliren los deuandits princeps en. Ramon. e Aladmur que tots homens nobles ho no nobles uinens ala postat o estants ab els ho parens dels agen tots temps per dies et per nits pau e treua, e sien segurs de tots lurs enamics e tots aquels qui honor tenen per els, o en lurs honors stans e en lur servey lauren ab tot quant an en posseeixen entro que alurs cases sien tornats, e si neguna es lur forsa hom ne nuyl don ne nuyla tala aquel dia se tenga per acunydat de la postat, e si per asso nuyl don pren no li sia esmenat. E cel quil manament del princep trespassara, e aquels qui en aquesta defensio son passats mai *ab lurs* als lurs nuyl mal fara per nuyla guisa tot mal que fet li aura, e quant tolt li aura en .xi. *dies* dobles li o refaza en sia destret per la postat, e puys esmen a la postat la desonor que aura feta ala postat ab auer a ab sagrament jurani ab lurs propies mans (56).

De tots clams (*de tots clams*)

Estabiliren que dels clams que la .j. faria daltre, si les persones daquels entrels quals lo plet aura stat, puys uenen a sagrament de feeltad ho a homenatge ho a aministranza per fe empresa, los sobredits clams si aqui no son retenguts durablement sien forts et sien en concordia (57).

Que negun no gos altre turmentar (*que negun no gos altre turmentar*)

Dels mayorals vescomtes comdors et varuessors negun nos gos daci enant turmentar los colpables ne penyar per justicia ne bastir nouelament castel contra la postat, ne tenir forza assetyada ne combatre ab gins, ab feneuol, gosza ne gata, cor tan gran onta seria *de* de la postat ¶ E cel qui ho fara *lex lo castel* mantenent quen sera demanat *lex lo ca* de la postat lex lo Castel, el desfasza e retali la forza senes peyorament si presa la ha, e es-
[F. 9 v.] men totes les malafetes] [en doble a cui fetes les aya pel dret del princep ¶ E si aqui ha preses homes ho caualers solua los li ¶ Apres esmen la desonor que en aszo feta aura per segrament, juran ab ses mans que pus no li deu esmenar. ¶ Cor esta forza no deu fer sino postat qui deu fer justicia dels mal feytors ¶ Solament ales postats es donat dels homicidis dels adulteris, dels sortileyadors, dels ladres, dels robadors, dels laares dels altres mals feytors qui facen a lur semblant trençat lo peu e la man, trer los vls, tenjr en tauega preses lonch temps ¶ E si mester sera penyar lo cors a la per fi ¶ A les fembres tolre lo nas el pot e les oreyes e les mameles ℂ E si obs es cremar en foc ¶ E per so car terra

(55) Resulta ser l'usatge 134. *Praecipimus ut perjuria*, deixant el darrer incís del text llatí; .lxxj.
(56) Es versió del usatge 86; *Auctoritate et rogatu*, y del 87; *Et ille qui*, .lxxiv.
(57) Usatge 88; *Constituerunt etiam*, .lxxv.

no pot uiure senes justicia, perso es dat ales postats de fer dretura et justicia ¶ E axi com li es dat fer justicia axili es dat perdonar acui se uuyla (58).

Com los sacrilegis en poder del bisbe sien esmenats (*com los sacrilegis en poder del Bisbe sien esmenats*)

Loaren et atorgaren los ia dits princeps en. Ramon. et Aldamur, ab lurs mayorals, que esgleyes et clergues e tots lurs drets e lurs justicies o, neguex treues trencades, sacrilegis qui fossen fets en lurs bistats requiren e pledegen et descreguen et jutgen los bisbes et lurs capitols e en lurs sinets et en lurs consilis et en lurs ajustaments (59).

Com pau e treua sia seruada (*com pau e treua sia seruada*)

Encara stabliren los ia dits princeps que les postats confermen pau tots temps e tinguen treua de senyor e la facen confermar et tenir dels mayorals et dels caualers de lur terra et de tots lurs homes et de totes gens de lur provincia ℂ E si negu en nuyla guissa pau ne treua trencara deu la redeger a laor de sos bisbes (60).

Com malafeta sia esmanada (*com malafeta sia esmenada*)

Tota malafeta qui per treua de senyor sia feta, tots temps sia esmenada en doble, esceptats aquels qui de pau e de treua de seyor sien gitats (61).

Com treua sia gardada (*com treua sia gardada*)

Treua donada si entre amics, con enamics, senes engan sia gardada e obseruada. E si negun la trencha, en simple sia rederta (62).

[F. 10] *Si negun es prouat de homicidi* (*si negu es prouat de homicidi*)

Si negun es prouat de homicidi venga en man dels prohismes del hom mort ℂ e si el senyors dels no uolen ho poden fer dret perels sia *en* a lur uolentat senes mort. ¶ E la composicion de tots homes qui seran morts *los fils* los fils els prohismes acui couen pendre ledegma de la heretat, poden escusar lo homicidi, e certament auer poder dencalzar ¶ ho si ho fan agen la composicion del homjcidi axi com jutyat sera als homicidis segons les ligs e segons les costumes de esta terra (63).

De ço que a senyor tany de home ocis (*de ço que a senyor tany de home ocis*)

De tots homes esters caualers, de burguenses et de batles et pageses stabliren los sobredits princeps quels senyors dels agen la tercera part en la esmena dels ocises, aquels en qui honors staran o en tot mal, e mal que prena en cors ne en honor ne en auer, si lurs senyors los nauran fortment ajudat. Empero axi que aquels de cui auran presa composicio, senes engan, faen a els deffeniment per laor et per conseyl de prohomens de la terra ho segons lo judici de la postat (64).

(58) Dóna traduit l'usatge 89; *Ex magnatibus vero* y el 90 ab sa doble rúbrica *Quia iustitiam* y *Mulieribus etiam truncare*, .lxxvj.

(59) Es l'usatge 91; *Laudaverunt etiam*, .lxxvij.

(60) Traducció de l'usatge 92; *Item statuerunt*, .lxxviij.

(61) Fa referencia a l'usatge 93; *Omnia malefacta*, .lxxix.

(62) Correspon a l'usatge 94; *Treuga data*, .lxxx.

(63) Es versió de l'usatge 95; *Si quis de homicidio*, y del 96 *De composicione omnium hominum*, .lxxxj. y .lxxxij.

(64) Dóna l'usatge 97; *De omnibus hominibus*, .lxxxiij.

Negun nos venge de mal que prenga (*negu nos uenge de mal que prenga*)

Si negu pren nuyl mal, et ans que sen venge, enquer de justicia sil malfeytor la lin promet fer, e el apres *rebuyament* rebuyant fa nuyl mal per aszo primerament li esmen lo mal que fet li aura ¶ E puys prena dazo daquel malfeytor lo dret que fer lin deya ¶ E sil malfeytor contra diu dret afer si per asso nuyl mal no li sia redert (65).

De cel qui ha homes robadors (*de cel qui ha homes robadors*)

Si negu ha homes qui facen mal a negu, no per son consentiment ne per son manament, e el promet per aqueles malafetes fermar e fer dret per els si aquels quil mal auran pres no volen pendre justicia, et puys per aszo fara negun mal primerament o redergen axi con per dret sera jutyat. E puys prena dret del senyor per sos homens axi con fer lon deura ℂ Cor axi co el mal qui es fet sobre fadiga de dret, no deu esser esmenat, axi aquel qui es fet sobre preferiment de dret, en nuyla guisa no deu romanir, que no sia redert (66).

[F. 10 v.] *De cels qui an clam de altre* (..... *quels qui han clam.....*)

Si negu a clams daltre e lapela que li fasza dret, e aquel no li uol fer dret, ne per temor de deu ne per manament de jutge ne per comoniment dels prohismes o dels amics no uolra fer dret al claman et el claman irat roba ses coses mobles, e esuesex les no mobles e crema cases e messes, et tala vinyes et arbres ¶ E puys lo colpable per alcun temps ue adret, lo mal quel aura fet al clamant li rederya primerament ¶ E puys li retal clamant tot quan poseex dels seus bens, de zo que gastaua no li sia tengut ℂ E puys lo colpable fasza dret al clamant, axi con fer deu es couen (67).

Tot batle deu respondre a son senyor (*tot batle deu respondre ason senyor*)

Los batles quals que sien deuen respondre a lurs senyors de lurs drets per caulera e nex en judici, ne les batlies no deuen atorgar als hereus lurs los batles sens volentat dels senyors (68).

Qui trenca emparament (*qui trencara emparament*) *Qui trencara emparament*

Pages qui desempara zo qui per dret li es emparat per sol ardiment do .v. sols. et si res ne trau, Compona ho en doble, sal son dret ¶ Caualer qui desemparara solua so que pres ha en simple ab segrament sals lo dret (69).

Qui forçara puncela (*qui forçara puncela*)

Si negu forza puncela, ho la prena per muyler, si ela et sos pares ho uolen, et li donen exouar, ho li do marit de sa valor ℂ E si negu *no uolra no verges et la emprenya, exament.* Ab no uergen forçadament jaura et emprenyar la ha semblantment ho fassa (70).

De les coses dels pageses (*de les coses dels pageses*)

De les coses et de les riquees dels pageses exorcs qui son morts lurs senyors agen la part ensems que agien los hereus si romanguessen creats dels exorcs (71).

(65) Tradueix l'usatge 98; *Si quis aliquod malum acceperit*, .lxxxiv.
(66) Usatge 99; *Si quis homines habuerit*, y el 100; *Quia sicut malum*, .lxxxv.
(67) Fa per l'usatge 101; *Si quis contra alium aliquam querelam*, .lxxxvj.
(68) Es l'usatge 102; *De baiuliis qualescumque*, .lxxxvij.
(69) Es la traducció de l'usatge 103; *Rusticus si desemparaverit*, .lxxxviij.
(70) Usatge 104; *Si quis virginem*, lxxxix.
(71) Traducció de l'usatge 105; *De rebus et facultatibus*, .xc.

De les cugucies (*de les cugucies*)

Exament de les coses et de les possessions dels cuguces, si la cugucia es feta los marits no uolens, els marits et els senyors de els per egals parts auran tota la part de les muylers aulterans ¶ E si ab uolentat e ab manament et ab consent del marit sera feta la cugucia daquels aytals, agen los senyors de aquels lur dret e lur dretura. ¶ E si les muylers no
[F. 11] faran asso per] [plasent uolentat, mas per paor ho per força ho per manament de lurs marits senes colpa sien qui ties e soltes de lurs marits *marits* et de lurs senyors, et senes tota perdua de lurs propris bens. ¶ E si plaura aaqueles fembres departesquen se dels marits, en axi empero que no perden lur dot ne lur sponsalici (72).

Tot hom pot reptar sa muyler (*tot hom pot reptar sa muler*)

Los marits poden reptar lurs muylers de aulteri neguex de suspita, e eles deuen se purgar per lur auagan per segrament ho per batayla si aqui son oberts mostramens et couinens signes E les muylers dels caualers per segrament e dessobre tot per caualer. E les muylers dels ciutadans e dels burgeses dels nobles batles per hom de peu ¶ Muyler de pages per caulera ab lurs propries mans. Si la muyler venz retenga la son marit honradament e esmen li totes les messions que ela et sos amics an fetes en aquel plet e en aquela batayla e lo mal del batayler. ¶ E si es venzuda venga en man de son marit ab tot quant ha (73).

Tot hom deu auerar ço que diu (*tot hom deu auerar ço que diu*)

Verament mostrador no sera daltra guisa si zo que mostra no trau a uer per segrament o per batayla o per judici dayga calda ho freda (74).

Nuyl hom deu tenir per longa posession dret de la esgleya (*nuyl hom no deu tenir per longa possessio dret de la esgleya*)

De so qui es dret dels sans et de les postats e dels castels termenats nuyl hom nols ho deu embargar ne defendre per son dret ne per retenir ne nequex per longa possession de .cc. anys (75).

Pages si troba *si trobara* auer ho argent qui enfre el poble es apelat bones, o caual ho mul ho sarrassin ho austor demantinent denunci ho a son seyor e mostre li ho e li ho reta, et prena del qualque loguer *daquen* que lo senyor dar a el uolra. ℂ Pagues neguex con pendra mal en son cors ho dampnatge de auer ho de honor, en nuyla manera no gos uenyar ne defenir. Mes demantinent que pres ho aura, clamesen a son senyor ¶ E ensems ab el prena daquen justicia e dret, e fassa daquen fin amanament del (76).

Com los tudors e els batles respondran per los pubils (*com los tudors els batles respondran per los pubils*)

Los tudors et els batles respondran sis volen per los pubils e si no a esperar es entro quen sien de etat de .xx. ans que pusquen pledeyar ab los clamarers ¶ Mas si poden
[F. 11 v.] prouar ques sien fadigats de dret en lur pare] [mantinent deuen los tudors respondre

(72) Compren les dues rúbriques de l'usatge 106; *Similiter de rebus* y *Si autem mulieres*, .xcj.
(73) Resulta ser l'usatge 107; *Mariti uxores*, xcij.
(74) Es l'usatge 108; *Vere judex aliter non erit*, .xciij.
(75) Usatge 109; *Hoc quod juris est sanctorum*, .xciv.
(76) Conté els usatges 112 y 113; *Rusticos vero si invenerit* y *Rusticus cum acceperit*, .xcvij. y .xcviij.

per els et pledeyar sens tot perlogament. ¶ Empero axi que con muria lo pare del pubil demantenent uengen los seus homes deuant lo fil del e sien fets los homes a lurs mans propries comanats, e prenen per la man del los castels e els feus que tenen per don del pare del neguex si be ses poch, e don li postat daquels Castels *e els feus* daquienant venguen ab el al senyor per qui deu tenir aquela honor et comanen lo li, et facen pendre per sa ma la honor que son pare per el tenia. ¶ E aquels ab lo tudor e el tudor ab els seruesquen al senyor en axi que el pobil no perda sa honor ¶ E sien homes del tudor saluant la feeltat del senyor ¶ Axi que sil tudor uol la honor peyorar ho tenir oltre lo usat terme que ajuden a lur senyor senes engan, *dementre* Mes entretant lo tudor ten*en*ga lenfant e sa honor et nodresca lo be et honradament ¶ e en son temps fassal caualer axi com se couen e retali sa honor ¶ E si es macipa don li marit per laor e per conseyl de prohomes ¶ Exament retali sa honor senes minua, los pagesos recobren del tudor lur honor et lur moble a .xv. ans (77).

Del sarrains trobats (*dels serrajns trobats*)

Si sarrains fugen e nuyl hom los troba, ans que agen passat lobregat els reten, retals ab gaardon a lurs senyors, et aya de Cascu sengles mancusces et miya et de qui enant vna unza de or et els ferres et les vestidures (78).

La esmena dels arbres trencats (*la esmena del arbres trencats*)

La esmena de la composicio dels arbres trencats, Auegades mana esser de ce axi con la lig ho ensenya. Auegades de diners ¶ Cor axi com tots arbres no an egal ualor axi no an egal composicio ¶ E atorga que sia esgart del jutge de crexer, o de menuar aquesta composicio segons la ualor del arbres et segon lo don et la desonor de lur senyor (79).

Com en batlia ho en garda aya homenatge (*com en batlia ho en garda aya homenatge*)

En batlia ho en garda on alcun aya homenatge ne senz, et ho defen ben segons son poder, aqui deu auer estacament e temprat a empriu de herba de payla, de orts, de fruyts de arbres ¶ E per nuyl engin no li deu mal exir daquen ¶ E si ho fara que li ho esmen lo
[F. 12] senyor del alou] [e encara que li ho *esmen* ajut si per aquesta batlia o garda ha plet ne guerra ¶ De batlia e de garda on no aura homenatge ho senz no aya stacament mas tot lo sobre pas (80).

Si negun diu si esser fadigat de dret (*si negun diu si esser fadigat de dret*)

Si negun diu esser fadigat de dret en princep o en bisbe ne en senyor ne en son aduersari, o li aleuara que sia gitat de pau e de treues de son senyor ho dira que son senyor ha acuyndat ne deffiat si proar no ho pot esmen li les malafeytes que per aszo fara. ℂ E puys fassa son clam e quita justicia, e deman dret axi *con* per moltes vegades que no li puscha esser negat (81).

Pvs negun avra la poçtat acuydada (*pus que negun aura la poçtat acuyndada*)

Tots homes pus que auran la postat acuyndada li tenguen pau et treua .xxx. dies, et les

(77) Resulta esser l'usatge 110; *Tutores et bauili*, .xcv.
(78) Correspon a l'usatge 111; *Sarracenis in fuga*, .xcvj.
(79) Fa per l'usatge 114; *Solidos de compositione*, .xcix.
(80) Tradueix l'usatge 115; *De baiulio vel guarda*, .c.
(81) Es versió de l'usatge 116; *Si quis dixerit se fatigatum*, .cj.

postats als comtes et als vescomtes .xx. dies. E als varuessors et als altres caualers .x. dies (82).

Com los crestians no venen armes a sarrajns (*com los crestians no venen armes a sarrayns*)

Los crestians no uenen armes a sarrajns, si no per consentiment del princep ¶ E si ho faran les armen que vendran recobren jats se sia que greu lur sia ¶ E si no ho fan .C. Vnces de or donen ala postat ¶ Exament componen sils venen condit, uedan la postat. Aquela matexa composicio fasza qui fara saber a sarrains caualcada, ne ardit de senyor, nel descobrira de son conseyl ne de son secret que esmen lo mal quin exira (83).

Stabliren lurs antecessors com tinguessen cort (*stabliren lurs antecessors com tinguessen cort*)

Los souen sobredits princeps stabliren altre noble e profitable stabliment que els tengueren e manaren tenir en per tots temps a lurs successors, zo es que tenguessen cort e gran compaya ¶ e fessen condit e donassen soldades et fessen esmenes et tenguessen dretura e jutjassen per dret, e mantenguessen lo poble e acorreguessen al assetyat ¶ E quan volrien menyar que feessen cornar que tots vns et altres venguessem dinar et aqui partissen lurs palies que aurien en lurs mayorals et entre lur compaya, e aqui manassen
[F. 12 v.] osts ab] [que anassen destruijr espaya e faessen caualers nouels (84).

Si negun per son missatge uol acuyndar son senyor (*si negun per son misatge uol acunydar son senyor*)

Encare stabliren los sobre dits princeps, que si negun per si matex e per son misatge volia acuyndar o deffiar son senyor segur ho puscha fer mentre ira e veura e stara entro sia tornat assa casa (85).

Si el fil pledeya ab lo pare (*si el fil pledeya ab lo pare*)

establiren nequex que si els pares ab los fils e els fils ab los pares auran contenzon ne plet que els pares sien jutyats axi con a senyors, e els fils axi con lurs homes comanats en lurs propries mans ¶ E si els fils forcen res al senyor de lur pare, los pares destrenguen los fils que aquel forfet esmenen per els ¶ E si fer nouo uol desereten los fils seus de tot en tot, els desmantenga sens engan (86).

Si negun fil fa mal al pare (*si negun fil fa mal al pare*)

Establiren encara que si negun fil dels magnats de la terra, zo es assaber dels auts homes de la terra, o dels menors feeyen mal anegun dels castels de lur pare o de la honor del o ab sos homes el forç son fil e els homes sa terra tenens de redeger lo mal que aura fet ¶ o el ho rederya per els ¶ E si el fil encare daltres lochs no de la honor del pare ne del Castel ne ab homes fan mal a negun no torn en lo castel del pare ne en la honor ¶ ne el pare ne la mare no li facen negun be. nel deffenen encara en alcuna cosa ¶ E si o fan esmenen lo mal que el fara ne els homes qui ab el exiran (87).

(82) Fa per l'usatge 117; *Omnes homines postquam acuyndaverint*, .cij.
(83) Es l'usatge 118; *Christiani non vendant*, .ciij.
(84) Traducció de l'usatge 119; *Alium namque supradicti*, .civ.
(85) Sols dóna la traducció de la primera part de l'usatge 120; *Item statuerunt sepedicti*, .cv.
(86) Fa referencia als usatges 121 y 122; *Statuerunt etiam quod si parentes* y *Quod si filii senioribus*, .cvj.
(87) Dóna l'usatge 123; *Item statuerunt quod si aliquis*. No sabem s'hagi publicat may una tan antiga versió d'aquest usatge com la nostra.

De plet entre crestians e jueus (*de plet entre crestians e iueus*)

Estabiliren los demondits princeps que si tenzo o plet era entre crestians e jueus de cascuna part abasten .ij. testimonis aprouar los negocis dels zo es asaber .j. crestian e altre jueu ¶ En axi pero que si prouaran per crestians facen testimonis amdos, e jur lo jueu e si prouaran per jueus semblantment facen testimoni e jur lo Crestian (88).

Pus negun aura saludat altre no li faça mal (*pus que negu aura saludat altre no li faça mal*)

Estabiliren los dits princeps e conegien esser bona fe que tots homes pus que negun
[F. 13] aura saludat altre ne besat que per negun engin aquel dia no li] [for fasza zo es assaber no li fasza mal ¶ e si ho fa ia senes altre entredit aquela forfeyta que feta li aura li rederya e li esmen (89).

Si negun alberga altre que no li faça mal de .vij. dies (*si negu alberga altre que no li faça mal de .vij. dies*)

Exament stabiliren e loaren esser bo cosiment e bona laor que si negu alberga e menya ab altre per .vij. dies apres de tot son don se abstenga, e que per negun engin nol li forfasza, ne per si ne per son senyor ne per *en*amich ¶ e si ho fara que li ho rederya et li ho esmen (90).

Si negun ua ab altre per via (*si negu va ab altre per uia*)

Estabiliren per si negun ua ne es ab altre en uia o en casa o en camp e en altre loc, si negun lo requer ne res li uol tolre que li aiut axi com mils puscha, sens engan contra tots et contra *tots* sos senyors, et no tema nuyla calupnia ¶ e son senyor nol ne puscha reptar ne de homenatge ne de segrament passar si dabans de son senyor o de son amic no era amonestat que nol guidas ne anas ab el (91).

Del consili de gerona e de barcelona (*del consili de gerona e de barcelona*)

A la perfi los dits princeps stans en barcelona en lesgleya de sancta creu et de sancta eulalia, ab conseyl e ab ajuda del senyor bisbe de barcelona e de osona, e de gerona, e de abats e de clergues religioses de molts ordes per assentiment e per aclamament dels magnats daquela terra zo es dels auts homes de aquela terra, e dels altres crestians deu temens confirmaren pau e treua de senyor ¶ e que fos tenguda en lur terra tots temps, e si en nuyla guisa era trencada *redeya* redeyer la deu e esmenar axi con scrit era en aquel temps en cascun bisbat daquela terra (92).

Daquel qui fa fermança et no uol portar fe (*daquel qui fa fermança e no uol portar fe*)

Si aquel qui fa fermanza no uol portar fe leser *es* aya aquel acui mentit aura quel destrenga e quel peyor tots dies en pau e en treua ¶ empero que li fasza amesurar destret, e prena couinent penyora ¶ cor no es dret pendre grans peyores per pocs deutes ¶ E si

(88) Correspon a l'usatge 124; *Statuerunt equidem prelibati.* El còdex de l'Escurial no té aquest apartat.
(89) Es l'usatge 125; *Statuerunt etiam idem principes.*-Tampoch se conté al text de l'Escurial.
(90) Es l'usatge 126; *Similiter nempe statuerunt.*-No 's troba tampoch en la citada versió catalana.
(91) Resulta esser l'usatge 127; *Constituerunt igitur,* y en la versió escurialesa el .cvij.
(92) Traducció de l'usatge 128; *Denique principes sepedicti,* nombre .cviij.

aquel qui ha feyta la fe paga lo deute del seu aquel quil mes en fermanza e nol ne uolch gitar, en doble li ho reta, e tot lo don que per la fermança li sera vengut (93).

De cel qui son senyor menys prea (*de cel qui son senyor menys preha*)

Si negun menys preara son senyor, e li respon vil ment del reptament que li fara el
[F. 13 v.] desment, si mal ne pren en nuyla guisa, no li sia esmenat sil senyor] [dasso diu veritat ¶ E si el senyor ment esmen ason hom lo mal, e la desonor que el ne els seus per asso li auran feyt ¶ El Caualer pus de son seyor es reptat de *baya* baia, no li deu respondre dels altres clams entro que del reptament se sia porgat, si el senyor abans no li perdona el reptament (94).

De plet entrels mayorals e els menors (*de plet entrels mayors e els menors*)

Establiren que si els mayors ab los menors plet auran e les segramens eren jutyats entre els juren los mayors als menors per si matexes si els menors no poden auer lurs coegals qui per els juren ¶ E si no juren los menors als mayors, donen a els lurs contra sembles qui asso juren a els que els deurien jurar. Si asso fal de cada part sien fets los segramens per sengles homes qui sien crestians et *lurs* homes *comanats* dels ab lurs mans propries comanats. ¶ Asso establiren dels plets cominals en que nuyl hom no agues senyoria (95).

Dels entestats passats dest segle (*dels entestats passats dest segle*)

Dels entestats passats da quest segle si lexen muylers ne fils, la terza part conseguexen los senyors en lurs riquees ¶ si lexen fils et no muylers la meytat agen los dits senyors ¶ si lexen muylers et no fils exament la meytat e la meytat los parens del defunt, ¶ e si parens noy ha, als senyors sia dat, sal lo dret de les muylers ¶ Exament sia de les muylers entestades difuntes, et com de sus es dit del homes (96).

De costuma de lig e de usatge (*de costuma de lig e de usatge*)

Cascuna gent eleg asi de costuma propria lig, e si sa propria custuma per lig es reebuda. lig es semblanza de dret confermat per usatges que per lig es reebudà ¶ Car zo que Rey ne emperador mana es apelat stabliment ¶ E tot dret es ferm per lig e per costumes ¶ mas es prouada costuma per antigor ¶ establiment de dret es doble, ara en lig, ara en custumes, priuilegis son ligs de priuats ¶ Aixi con les ligs priuades, de loc priuat son portades (97).

Del consili de gerona (*del consili de gerona*)

Aquesta es la pau confermada dels bisbes e del abats e dels Comtes e dels Vescomtes
[F. 14] e dels altres mayorals de la terra deu temens el bisbat de gerona e de besuldo e de barcelona ço que daquest dia enant esgleyes nuyl hom ne trenc ne les pay de sementeri ne les coses qui engir daquela esgleya son o seran entro a .xxx. eclesiastics passes lung de la esgleya. les esgleyes en que castels son ne seran no en tenen en aquesta diffenson

(93) Versió de l'usatge 129; *Si ille qui plivium*. Aquest usatge y els que segueixen se tenen com a afegits al cos format l'any 1068, encar que no consta certament a quin regnat pertanyen bon nombre dels afegits. En la numeració del còdex escurialès té 'l .cix.

(94) Es l'usatge 130; *Si quis seniorem suum despexerit*, essent també 'l .cx.

(95) Fa pel 131; *Constituerunt etiam sepedicti*, y pel .cxj.

(96) Correspon al 132; *De intestatis ab hoc saeculo*, y al .cxij.

(97) Tradueix l'usatge 146; *Unaqueque gens*, essent el .cxiij.

¶ les altres esgleyes en que robadors ne presa ne ladres se aiustaran manam esser salues tant longament entro que el clam de la mala feta sia uengut al bisbe o ala seu e al couen dels canonges. ¶ E si lo bisbe nels canonges daquela seu se fadiguen de dret que aquel malfeytor ne les coses del en aquel la esgleya no sien saluades. ℂ E aquel hom qui daltra guisa esgleya esuesira o *altres saluant* esters los demondits mals feytors alcuna cosa de mal aqui faran o aqueles coses qui en gir de la esgleya son entro a .xxx. eclesiastics passes rompra, esmen composicio del sacrilegi ala dita seu, e al clamant compona en doble les malafetes. ¶ Encarals plac quels clergues qui armes no portaran nels monges ne les monges ne les vidues, nuyl hom no esuasescha nels fasça malafeyta ne tort ¶ les comunes dels canonges ne dels monges ne de les deuotes, nels alous de les esgleyes, et les possessions de nostre bisbat que tenen los clergues no portans armes ho els monges o les mongesses e les uidues tenen alcun hom, no ho treenc no ho malmeta, e si ho fa en doble ho esmen ¶ Eximent confirmaren que nuyl hom en aquest bisbat de gerona ne de barcelona ne de besuldo ne de peralta ne de ampuries no fasza presa de eugues ne de polins tro amig an, ne de bous ne de vaques ne de asens ne de someres ne de oueyes ne de moltons ne dayels ne de cabrits ne de porcs ne de cabres, los mases dels pageses e dels clergues qui armes no porten, e els colomers e els payers, nuyl hom nols crem nels destroescha ¶ E uilan ne uilana ne clergues qui armes no porten, monges ne deuotes ne uidues nuyl hom no gos ouciure ne naffrar ne batre ne pendre ne *destrair* destre-
[F. 14 v.] yer, si no per sol son dret. ¶ Empero asso no sia fet *fet* si primerament clamant non sera fadigat axi con damont es ia dit. ¶ Mes als pageses les vestidures no sien toltes ne les reyles ne los cauecs. les oliueres nuyl hom no les tayl ne malmeta les olives ¶ Daltre part stabliren que nuyl hom no peyor les coses del altre per fermança ne per altre affer que ab altre aya fet, iats se sia ço que ho pach ¶ E qui daquesta pau demondita trencara e no la esmenara en simple, entre .xv. dies a aquel a qui trencada la aura, si passa .xv. dies en doble li ho compona, la qual doble aya el bisbe o el comte qui retre ho fara (98).

Treua de senyor sia tenguda (*treua de senyor sia tenguda*)

Treua de senyor confermaren fermament los sobredits bisbes que tots temps fos tenguda de tots crestians de sol post del dimecres entro al sol exit del diluns, peresters entegrament sia tenguda del primer dia del auent entro ales vuytaues de Cincogesma. ¶ per esters les vigilies e les festes sien seruades semblanment, ço es assaber la enuencio e la exaltacio de sancta creu e tres vigilies e atretantes festes de sancta. Maria, e les vigilies et les festes de tots los apostols, e la vigilia e la festa de sant. lorenz. ¶ E les vigilies posaren en aquest gorda, zo es assaber de sant feliu de gerona e de Sant. Johan babtista, e de sant genis e de sant Miquel, e de sant Marti, les vigilies et les festes de tots

(98) El Concili de Gerona a que 's refereix el títol d'aquest usatge no sabem pas l'any en que degué celebrarse. El P. Jaume Villanueva en son *Viaje Literario* al tractar dels Concilis de l'iglesia geronina no'n parla pas; com tampoch el P. *Antoli Merino* en sa continuació a l'*España Sagrada*. No obstant y això en la *Marca Hispanica*, columna 1139, hi ha unes *Constitutiones pacis et treugae editae in Vico Ausonensi* que venen a ser en gran part l'original llatí de nostre text català, fins al capítol *Si filius faciat malum an pater teneatur*. D'aquestes constitucions vigatanes no 'n consta pas l'any. El citat Villanueva al tractar de l'iglesia de Vich publicà altres *Constitutiones pacis et treugae in ecclesia Ausonensi, incerto anno* (Vol. VI, apèndix XXXVI) qual primer apart conté substancialment lo del nostre còdex. Aquests dos texts llatins donen a entendre que les constitucions en ells contingudes eran fetes pel territori de Gerona, haventshi cambiat alguna paraula per referirles al bisbat de Vich. Els còdexs de lleys antigues guardats en l'Arxiu Històrich de Mallorca, en part donats a conèixer en l'apèndix III de les *Cortes de Cataluña* de la R. A., porten aquest text com el nostre, segnantlo ab el nombre .cxxv.

sans, les quatre tempres de tot lan, los dies qui son entreua de senyor confermaren los dits bisbes de nits e de dies entro al sol exit daquel dia que ix ¶ E si alcun en aquesta treua de senyor fa mal a altre en doble li ho compona zo es ho esmen, e puys per judici de ayga freda, la treua de nostre senyor esmen en la seu de sancta. Maria. ¶ Mes si alcu dins aquesta treua uolentorosament homen auciura, de consentiment de tots crestians es
[F. 15] ordenat que en tots los dies de la uida seua] [a exil sia danpnat, si fasa aszo sens alcun cas. Mes si ho fara per qualque cas, isca de la terra entro al termen que el bisbe e els canonges posaran esser estimador ¶ Mes si alcun enfre aquesta treua se met en agayt ne stablex aquel agayt per mort ho per pendre nuyl hom, o per pendre de castel jats sesia que asso no aya puscut fer semblantment esmen a jussuii del bisbe o dels canonges lo rompiment de la treua de senyor, con fer si agues fet ço que fer assayaua ¶ Daltra part stabliren que en aquestes treues ne en auent ne en quaresma nuyl hom no començas abastir castel ni força si dauant començades les treues no auia començat, de la treua e pau de senyor sia tots temps fet clam e fadiga al bisbe e als canonges, axi con de sus es escrit en la pau de les esgleyes. ¶ E aquels en que lo bisbe els canonges de la dita seu se fadigaran de la esmena de la deuandita pau o treua de nostre senyor o les fermances o els tenedors de ostatge per aquela pau e treua de nostre senyor mala fe daquen portans, senblanment per en escomenyats del bisbe o dels canonges daquela seu, ab sos defenedors, e ab sos ayudadors, aytant con asso contendran, axi con a trencadors de pau o de treua de nostre senyor, e els e les coses dels no sien en pau ne en treua de nostre senyor (99).

Del consili de gerona (*de consili de gerona*)

Per esters. Nug cardenal de roma el consili de gerona ab los bisbes e ab los abats e ab los comtes e vescomtes e mayorals de la terra per la auctoritat del apostoli de roma de cui era missatge, confirma et loa la pau et la treua de deu axi con era empresa el bisba de gerona ¶ En *axi* adi en aquela pau per consentiment de tots e mana per la auctoritat del seyor apostoli que en semblant guisa fos tenguda tots temps del dimenge de les vuytaues de pascha entro al dimenge depuys les vuytaues de çincogesma ¶ axi con el
[F. 15 v.] temps de caresma e els trespassadors de la dita pau] [o de treua descombrega e veda entro que sen penedissen on venguessen a esmena (100).

De cel qui bisbe aontara (*de cel qui bisbe aonta*)

Si negun gosara ferer bisbe, o ço que folia es, *lestabliment* segons lestabliment dels sans pares sia estranyat de la dignitat de la propria honor, e es notat de mal nom ¶ e sia

(99) L'edició de les *Constitucions y altres drets de Cathalunya, compilats en virtut del Capitol de Cort LXXXII, de les Corts per la S. C. y R. Magestat del Rey Don Philip IV nostre senyor, celebradas en la ciutat de Barcelona any MDCCII,* segons l'edició de l'any 1704, impresa a Barcelona per Joan Pau Martí y Joseph Llopis, en son llibre X, títol XI, porta aquest text (pàgina 483) després d'un apart que porta la data 1163, resultant esser l'introducció d'una serie de cinch capítols. Les citades constitucions vigatanes segons el text donat pel P. Villanueva hi corresponen en quant al segon apart que es ben semblant al del nostre còdex. En la numeració donada als texts mallorquins citats en la nota anterior porta el .cxxvj.

(100) L'edició de les *Constitucions de Catalunya* del any 1704 porta aquest text en el capítol 3 de la treva citada en la nota anterior. Les mencionades constitucions de pau y treva contingudes en la *Marca Hispanica* (col. 1141) duen una confirmació semblant a la de nostre text. El P. Villanueva al tractar de l'Iglesia de Gerona (vol. XIII), apèndix XXV, porta una confirmació semblant, referintla a un concili de l'any 1068, quals termes són ben diferents de lo que antecedeix en nostre còdex. Els texts mallorquins contenen l'antiga versió d'aquest apart baix la xifra .cxxvij.

mes en dapnacio de perdurable exil, o sia liurat amonestir seruidor de deu per tots temps (101).

Qui aontara abat (*qui aontara abat*)

Si negun ferira o pendra abat preure, diaque, subdiaque o alcun clergue tant stia uedat, tro que esmen tota la onta segons los canones e peneden venga a esmena de sancta esgleya (102).

De cel qui fara tort als ministres (*de cel qui fara tort als ministres*)

Si negun fara tort als ministres de sancta esgleya, e sobre aquel tort ferira o nafrara subdiaque lector exorcista, acolit, ostiari, en tres dobles ho compona a el, pero segons lo seu linatye. E apres prena penitencia segons los stablimens dels sans pares, e sobre tot lo sacrilegi que fa ala esgleya acui estec cruel compona ¶ Mas sil diaque fara tort al Bisbe o al preuere en quatre dobles compona ab suma del deuandit capitol e de la canongeya sepeneda. ¶ dels altres clergues canonges qui segon regla uiuen et no son ordonats, en doble (103).

¶ Mas si son ordonats axi con damont es dit dels ordenats sia enseguit ¶ e de tots qui o deya fer pro folosament plor la pena del sacrilegi o la manera de la penitencia (104).

Com sia creat sou de or (*com sia creat sou de or*)

Sou de or a .viij. argenç, e vnça .xiiij. argens ¶ E luira de or a .xxj. sols ¶ El sou ual .iiij. morabatins e la liura .lxxxiiij. morabatins ¶ C sols de or ualen .cccc. morabatins ¶ E. ccc. sols valen .M.cc. morabatins ¶ E unça ual .vij. morabatins ¶ E morabatin ual .ij. argens ¶ e unsa de or de ualencia, ual .ij. morabatins (105).

Aquest usatge ho constitucio stabli lo senyor rey namfos

Con el temps dels predecessors nostres per auctoritat e per constitucios dels, en alcuns
[F. 16] cases los quals los nostres ligs no determinen alcun profit sia preuist ¶ Nos segons les trasces et les petyades dels e tota materia de contensa, tolens e segurtat a tots los cauallers a la cort nostra uinents o ab nos stans per reyal benifet donans, per aquesta present lig, stablim que negu per sol gosar los vinens a nos, ols tornans de nos ols stans ab nos pendre o soferir no assag (106).

Stablens contra aquels aquela pena qui es stablida dels predecessors nostres per lig acostumada, contra cels qui treua e seguretat dada del princep no obseruaran, o contra cels qui

(101) Aquest usatge es tret d'una disposició d'un Concili de Clermont de l'any 1095. Els còdex de l'Escurial y els mallorquins el porten respectivament ab els nombres .cxvij. y .cxxviij. Ni els texts llatins qu'hem consultat ni l'edició de 1704 porten aquesta ordinació o usatge.

(102) Com l'anterior, figura sols en els antichs texts catalans ab els nombres .cxvij. y .cxxix., deguentse al mateix Concili.

(103) Igual origen y correspondencia ab els .cxix. y ab els units .cxxx. y .cxxxj., per més que no tot aquest darrer.

(104) Lo mateix, completant els texts .cxix. y .cxxxj. dels manuscrits escurialench y mallorquins.

(105) Es l'usatge 141; *Solidus aureus* o *Sou d'or* que 's troba en l'edició de 1704, Lib. X, tit. II, § I. El còdex de l'Escurial senyala aquesta constitució ab la xifra .x.

(106) Es l'usatge *Cum temporibus* o sía 'l 142, contingut en l'edició de 1704. Lib. X, tit. I, § VIII, en sa primera meytat. Es notable que nostre còdex diga ser aquest usatge degut al Rey Alfons I, confirmant plenament una sospita que havían ja tingut alguns tractadistes de nostre antich dret.

seran atrobats falsadors de Moneda ¶ Mes aquela matexa pena jutyaria esser feridors qui caualers per lo senyor archabisbe o per los bisbes, Comtes o vescomtes, Condors, varuesors o per alcuns altres conexens per nostra comission sobre alcuna rahon en alcuna cosa de les demondites, offendra ¶ Encara ordenam aquesta nostra *constitucio* constitucio, que si en presencia nostra e dels demondits alcun caualer desminter son senyor, sino per raon, de reptament de bahía, no sera tengut daquesta constitucio si bel desment ¶ Jats se sia que pus cortesament se fara sis rabten, e aquel desmentir pora fer si deneyar se uolra del reptament ¶ Mes si caualer son senyor desminter si no per la rao demondita venga en poder dels jutyes comdepnat segons la stimacion dels (107).

Aquest usatge ho constitucio stabli lo senyor rey namfos

Per zo cor per lo clam dels sotmeses souen auem resebuts clams, que per la corupcio dels testimonis ueritat sen foga e es opremuda. les emperials ligs en esta part sequens, stablim que si alcun testimoni per alcun donat sera en lo segrament, comprena que asi ne si sabent a alcuna sotmesa persona pecunia ço es auer ne altra cosa no sia dada ne promesa, peresters la leugeria dels testimonis per los quals contraries coses de veritat son dites de tot en tot refrenans Manam lo contensona*met* ment sots examinament nostre o
[F. 16 v.] daltre nostre delegat esser fet cert. ¶ Cor qui scienment fals testimoni donara o cor-][rompra e perdua del auer sostenra, e de tots los bens mobles priuat sera dels quals bens la meytat al senyor daquel sia asignada, e la meytat ala nostra taula sia obseruada. E aquela matexa pena sostenga en gir la priuacio dels bens qui dauer fet fals testimoni uensut sera, o de sobre tot la man perda. Mes les possessions de cascun sien liurades a aquels qui per dret de succession als bens dels son aparayats (108).

Aquestes paus et treues namfos rey de aragon stabli per consey dels seus prohomens

De les diuinals et de les humanals coses garda anegun mes que al princep no pertany, ne res no deu esser tan propi de bon e de dret princep con enjuries de fer e batayles uedar, pau stablir e conseruar, e enformada als subdits conseruada liurar, que del puscha esser dit ço que dels princeps dels reys es dir per mi los reys regnen e els poderosos instituen dretura (109).

Per so io namfos per la gracia de deu Rey daragon, e comte de barcelona e Marques de prouensa ala publica utilitat de tota la terra mia conseyar e proueir forsan, e per esgardament de la diuinal deitat, tan be les esgleyes con les religioses persones ab totes les coses lurs per ajuda de la nostra defension ualer e perdurablement gornir cobeyant, en lan de la encarnacio de nostre senyor que hom contaua .mclxxxiij. aut afontaldan so-

(107) No hem sapigut trovar aquest usatge en cap de les coleccions que 'ns ha sigut possible consultar. El mateix Rey Alfons en les corts de Barcelona, codificades a Barbastre l'any 1182, segons diu la R. A., ordenà quelcom que podía donar origen a la confecció d'aquest usatge y a l'anterior. Vegis el text de tals corts en la colecció de la R. A. *Cortes de Cataluña* I, VIII, y en l'edició de 1704 la pau y treva II del llibre X, tit. XI.

(108) Es l'usatge 148 de l'edició de 1704, lib. III, tit. XVI, § III; *Quoniam en conquestione subiectorum nostrorum frequenter sucepimus.* Nostre còdex confirma lo que 'ls tractadistes creyen respecte al temps en que fou fet tal usatge, o sía durant el regnat d'Alfons I, donant en l'epigraf una noticia ben digna d'esser aprofitada. El text llatí està en el foli .clx. de l'edició de Carles Amorós de 1544.

(109) Encar que colocada entre els usatges es aquesta l'ordinació de pau y treva manada en les Corts de Fontdaldara l'any 1173. Aquest apart y el següent porten l'introducció donant en nostra llengua 'l text llatí que 's trova en la colecció de la R. A. de la H. Cort V. En l'edició de 1704 's troba en el lib. X, tit. XI, § I dels d'Alfons primer.

bre aquest tractat e deliberacio, ab lonrat baron archabisbe de tarragona legat del apostoli, e tots los soplegans seus, et ab los alts homes et barons de la terra mia, cor a tots egalment justa cosa e egal es vista la comuna utilitat, es mester que en la dita terra mia de salses entro atortosa e leyda ab totes les fins pau e treua sia stablida. ¶ E el mal ardinent dels toledors e dels ladres ne sia gitat per consentiment dels demondits e per uolen-
[F. 17] tat tan ben clergues con lecs qui en la mia terra son co] [neguts star treua et pau segons la forma posada e dauant scrita tenedora, e sens corrompiment conseruada man e mi neguex a obseruar a auenyar daquels qui la corrompran a strenyir (110).

Si alcun les mans en bisbe metra, o so on pecat es dit lo pendra segons lo jutyament dels sans pares de la dignitat de sa propia honor sia priuat, e notat de famia a dapnament de perdurable exil sia jutyat, o en monestir seruidor tots temps de nostre senyor sia enclos (111).

Mes si alcun en abat, preuere diaque sotdiaque o en altre clergue les mans metra, ol pendra, tant longament escomenegat iagua entro axi con sacrileg tota la onta segons los sans scrits esmen e peneden satisfassa (112).

Qui auciura subdiaque (*qui ociura subdiaque*)

Qui subdiaquen auciura .ccc. sols compona ¶ Qui diaquen .cccc. sols ¶ Qui preuere .dc. sols. Qui bisbe .CM. sols ¶ Qui monge .cccc. sols e *colpale* colpable sia jutyat (113).

Manam que els perjuris sien gardats, e stestimonis no sien reebuts a segrament entro sien esprouats ¶ E si daltra manera no poden esser prouats sien depertits los uns dels altres. e un a un sien enquests, e no lega al acusador testimonis eliger, defalen *con* contrastador, e de tot en tot negun si no dejun a segrament o atestimoni no sia mes, e si aquel qui al testimoni es amenat, es rebuyat, diga aquel quil reebuya raon, ho prou per que nol ne den reebre, e daquela terra no daltres testimonis sien donats, si per ventura fora lo comtat pus lung la raon no era enqueredora ¶ E si alcu sera prouat de perjuria la
[F. 17 v.] man perda, ho .c. sols la reema. ¶ Els testimonis ans que de la cosa] [sien demanats los segramens sien costrets que juren que nuyla altra cosa, mes la veritat no diran ¶ Asso neguex manam que de vil hom testimoni no sia pres (114).

Negun ne gos esser nuyl tems ensems acusador e jutge en testimoni. ¶ Cor en tot juhiuj a mester esser .iiij. persones, ço es assaber jutges elets, ¶ acusadors couinens, defenedors pertaynens, testimonis ledegmes. los jutges deuen usar de egaltat, los acusadors de intencio de amplificar lo plet, et los deffenedors per aescuta de minuar lo plet, testimonis deuen proar la veritat (115).

(110) Vegis lo dit en la nota antecedent.

(111) Ve a esser una repetició de l' usatge ja senyalat en la nota 101, encar que se 'n diferencía per la forma com està feta la traducció. Aquest usatge y els quatre que 'l segueixen nostre text apar indicar que foren establerts en temps d'Alfons I de Catalunya, puig que 's coloquen a continuació de dos dels que consta ben especificat.

(112) Es una repetició encar que en diferents paraules de l'usatge indicat ab la nota 102.

(113) Es traducció de l' usatge 133; *Quicumque subdiachonem.* de la colecció de la R. A. Correspon al .ccx. del còdex de l'Escurial.

(114) Es l'usatge 134 y el 135; *Praecipimus ut perjuria* y *Et quod testes.*

(115) Correspòn a l' usatge 138; *Nullus unquam simul praesumat.*

Aquest vsatge stabli lo rey en jacme

Cor per lo clam dels sotmeses nostres moltes uegades clams auem resebuts que souen en los jusiuis calumpniament es demanat et es exceptat auegades de la enterlogatoria sentencia es apelat ¶ E per so lo plet pus longament es tirat emes se mena en axi que apenes ho nuyl temps no pora esser conclus, volens aquest frau o malea abreuyar e cobeeyans fin ales contensions posar, que les parts per trebayls e per despeses no degudament sien lassades ¶ De conseyl e de loament dels nobles e auts homes e neguex del ciutadans nostres qui en aquel temps en la nostra cort ab nos eren, en tal manera stablim que de qui enant en tots plets sia fet segrament de calupnia per lo demanador e per lo colpable, e que en nenguna manera de la enterlocutoria sentencia no sapel hom si no de manifest agreuyament, ho si en si no contenga apparent error si contra dret sera pronunciat. ¶ En los quals cases dins .iij. dies sia conegut de la sentencia demondita en per fin deguda sia esmanada, en axi no tan solament les contensons mes negues los calumpniadors seran minuats (116).

Daltra part per saui acordament stablim que cascun jutye ordinari, forç los testimonis enomenats a fer testimoni de veritat ¶ Con per defaliment de testimonis souen la veritat sia amagada (117).

[F. 18] Daltra part a ferma obseruacion manam fermament esser gordat*da* que can sesdeuindra alcun viadan o estrany ab *ab* alcun dels sotmeses nostres plets auer, tost e sens triga aquel plet de fin deguda sia termenat. cor eniga cosa seria si aquestes persones qui ab perils de les vies e ala fortuna dels floms si eles sues coses souen posen pus longa triga contra lalbitre de lur propria uolentat, en alcun loc fer sien uists (118).

Acusadors e testimonis esser no poden qui de .j. dia ho de .ij. *enans* enans foren enamichs, perço que irats no cobesegen noure, e semoguts nos vuylen uenyar, e axi uolentat es queredera dels acusadors e dels testimonis tal qui no sia sospitosa per nuyla offension. E testimonis couinens no es semblan que sien cels aqui hom pot menar que sien testimonis (119).

Acusacion de negun no sia presa per scriptura, mes ab sa propria ueu a cui acus, si la persona del acusador es digna e ledegma, present ço es assaber aquel que acusar desiya (120).

En qual manera poden los aloers dar lur alou, manam que si alcun caualer o pages son alou dar ho uendre volra a esgleya o amonestir, o a alcun licencia naya, salues les

(116) Tradueix l'usatge *Quoniam ex conquestione subjectorum frequenter querelam suscepimus*, senyalat ab el nombre 148. Vegis l'original en l'edició Amorós, fol. .clix., verso.

(117) Es l'usatge 149, *Item provida deliberacione*, per més que truncat, faltanthi més de la meytat del text.

(118) Dóna l'usatge 150; *Item inviolabili*.

(119) Resulta esser l'usatge 89, de les *Constitucions* de 1704, que comença : *Acusatores testes*. No consta pas que aquest usatge sía fet pel Rey en Jaume I ab tot y que nostre text l'enclou entre varis dels que se sab certament. Els dos de les notes anteriors, encar que no ho diga el còdex, sabem que ho són també, conforme diu taxativament el comentarista Jaume Marquilles en sos *Comentaria super Usaticis Barchinone*, al comentar l'usatge *Quoniam ex conquestione* darrerament citat en la nota 116.

(120) Es l'usatge 90; *Per scripturam nullius*, contingut en l'edició de 1704. Tampoch consta que aquest usatge sia del Rey en Jaume.

batlies batlies dels nobles ¶ e aytant con na en la proprietat del alou aytant aia en los homes *qui* aqui abitans o daquen jxens (121).

Stabliren neguex los demondits princeps sil senyor ol seu batle per fadiga de dret la batlia sua li emparara e el batle per alcuna manera aquela li desenpara la batlia perda e la desonor ¶ si ab son seyor en altra manera honor sua romandra, a sa merce li esmen. ¶ e dels seus esplets si ala fin emblat li aura ho *prouat* en alcun juhii prouar o pora, [F. 18 v.] per .viij. uegades li ho esmen ¶ e daqui enant per aquela no pas per sa volentat] [de son senyor no sera (122).

Si alcun batlia ho honor de son senyor empara sens son consentiment emparar la pora can se uolra. ¶ Mes si ho sabra e non contradira, no empar aquela, mas ferm li dret lo batle segons la ualor de la batlia o de la honor sia esmanat auen el en menys-preament (123).

Sil senyor se fadigara forsat de necessitat de alcuna cosa en son batle o en son home son loc tenent, de son seruisi o dalcuna ajuda, una uegada ho dues, o .iij. e puxes encara retornaray e li negara son seruici que li ques en doble li ho esmen. ¶ e sajuda no li nec mes (124).

Vidua si honestament e casta apres la mort de son marit uiura uenga en poder de sos fils si en etat seran, o dels prohismes dels ¶ en axi empero que son auer no perda ne son spoalici, *no perda aytant* aytant con viura ¶ e puxes reta ho als fils o als prohismes (125).

Si alcun pendra estrany hom en sa garda ab alcun cens per la defension axi con es acustumat, nol deu mantener de son seyor de sos drets (126).

Constitucion del rey en Pere

Constitucion del Rey en Pere. ¶ Si alcun dels auts homes dels Reys ho alcun caualer, ho alcuna altra persona demanat del senyor Rey ho del veguer seu sobre restitucion de pau o de treûa o de boatge penyores posar no uolra si tal persona sera que tenga Castel o Castels o alcuna força per lo senyor Rey de mantenent don postat daquen. e el senyor Rey esmen les malafetes ¶ e tanlongament tenga la postat entro que aquel quil mal aura [F. 19] fet esmen al Rey tota aquela mala feta, e dampnatge e] [destric qui daquen li esdeuendra ¶ Mes si tal es de la persona del mal feytor que no tenga alcuna cosa per lo senyor Rey et no uoldra peyores retre de mantenent con exira de la cort del Rey se tenga per son acuyndat e totes les sues coses esser gitades de pau e de treua e de boatge. ¶ e neguns dels barons de la terra nol reeba en sa honor ne li don conseyl ne ajuda ans lancuynde demantinent e li fassa metra ab son poder ab lo Rey e sens lo Rey bona fe e sens mal engin ¶ Mes si el malfeytor aura senyor lo senyor deu aquer destreyer e per emparament daqueles coses que ten per el, e en totes altres maneres a bona fe e sens engan ¶ e fet lo emparament lo senyor del malfeytor esmen les malafeytes aia ho sobre ço quel

(121) Es l'usatge *Praecipimus*, nombre 145 de l'edició de .704 y del que també se sab per en Marquilles ser del Rey en Jaume.

(122) Es l'usatge 146; *Si dominus*, del text de 170., també degut al Rey citat.

(123) Correspon a l'usatge 149 del mateix text; *Si quis bajuliam*, degut al mateix Jaume I.

(124) Fa per l'usatge 150; *Si senior*, igualment assignat per en Marquilles entre 'ls del Rey Conqueridor.

(125) Dóna la traducció de l'usatge 147; *Vidua*, del temps de Jaume I.

(126) Correspon a l'usatge 151; *Si quis acceperit*, degut al Rey tantes voltes citat.

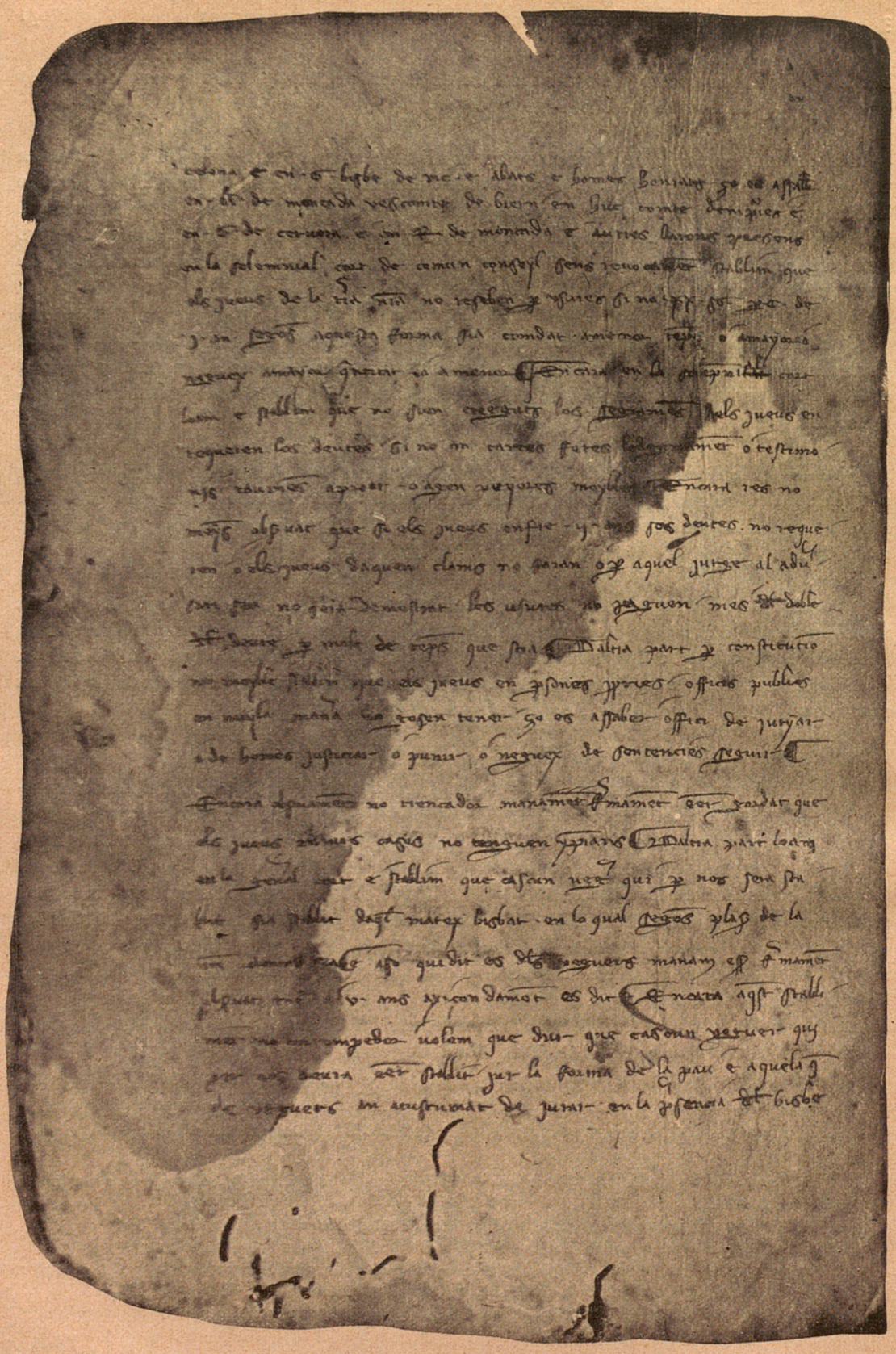

Fig. 1. – Acabament de la traducció catalana dels *Usatges y Constitucions*. (Manuscrit de Vich, foli 22 v.)

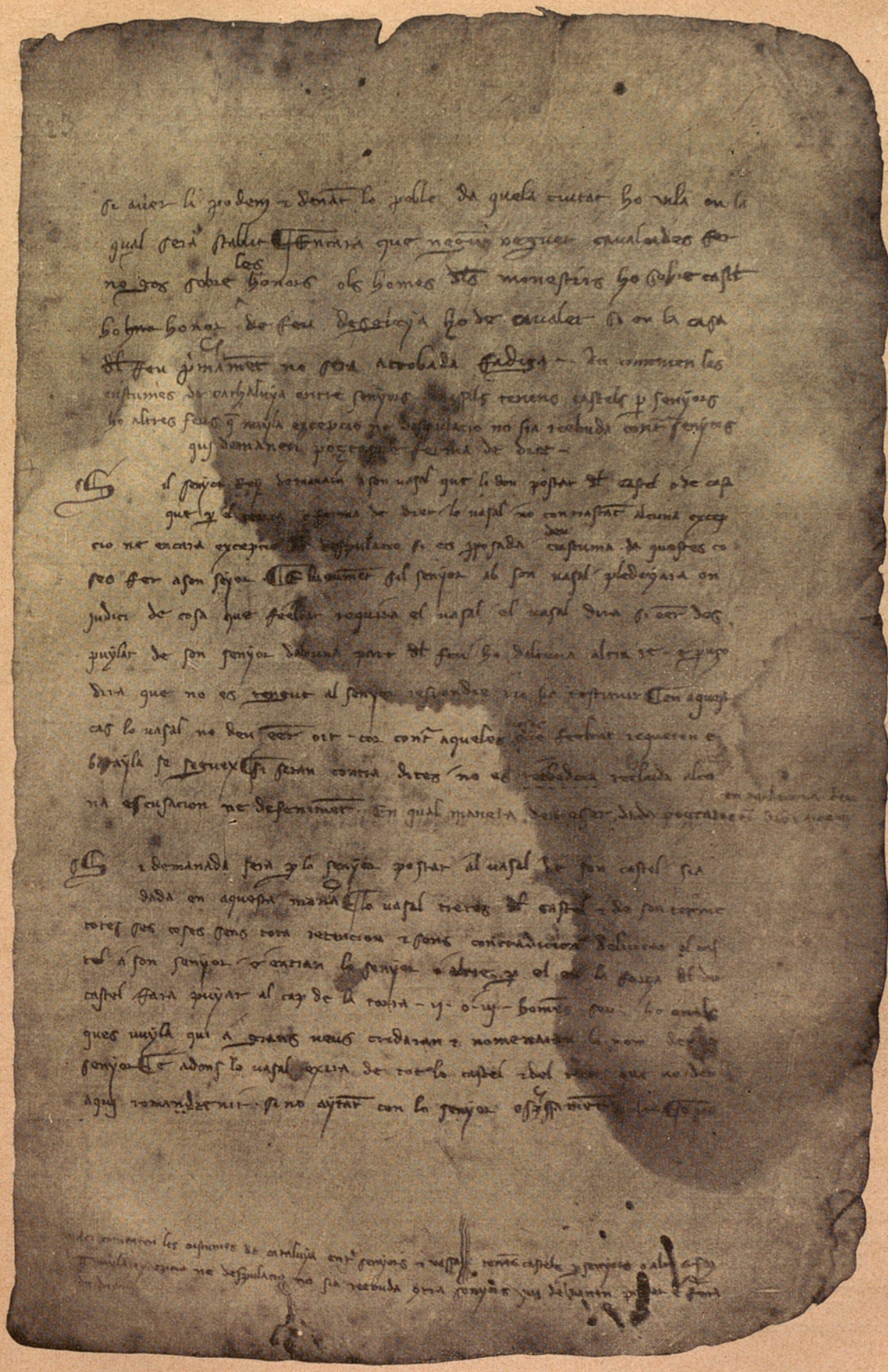

Fig. 2. – Comencement de les *Custumes de Cathaluya*, o Commemoracions de Pere Albert. (Manuscrit de Vich, foli 23.)

malfeytor tenia per el ¶ E si asso no volra fer lo malfeytor liure aqueles feus al seyor Rey o asson veger, e el seyor Rey o el veguer del esmen aqueles malafeytes e aia ho sobre los feus. ¶ Los quals tan longament tenga entro aquel senyor o el malfeytor aura esmenada tota la malafeyta e es descrit al senyor Rey, o al veger del (127).

Asso fo fet en lan de nostre senyor que hom contaua .M.CCVII. apug cerdan ¶ Com en la cort noble abarcelona stans per les ciutadans en aquela ciutat souen aiam stats pregats, que si alcunes uegades en los matrimonis feedors pena sera posada si aquel qui sara en la couinença deu gaayar la pena sobre asso dixessem nostre enteniment ¶ Per asso nos enclinats als precs dels deuandits ciutadans de conseyl dels nostres nobles barons qui lauores en aquela cort ab nos eren no entreui ne en error, mes per cert saber amenats
[F. 19 v.] con los ciutadans demon] [dits aguessen contes longament, Stablim per la pena o messio a acabament sia gaayada ¶ no contrastan aquela lig qui en les noces faedores ueda pena esser perduda (128).

Aquest usatge stabli lo rey en jacme

Con entrels nostres caualers aia dupte de la ferma del jurament que el reptat de treues trencades al reptant es acustumat de fer aien los uns que en aquel jurament deu esser posada aquela paraula, son scient els altres *aesmans* aestmans que no mes que jurament e sens tot altre enadiment deya *durar* jurar si treuas no auer trencades asson aduersari. Nos de conseyl del nostres prohomes aquest dupte del mig tolre cobeseyans stablim, departim que si aquell que dona e pres les treues puxes les trencara o les fara trencar ey consent, que nuyl temps noy pos son creent. Si altres per el les treues aia deputat (?) que les trencara que li puscha posar e en cascun cas aquel qui repta alcun denant totes coses es tengut de *presar* prouar al reptat e de dir nomenadament en cual cose li sien trencades per aquel qui atorga aquestes auer trencades. (129).

Aquesta es la carta de pau et de treua la qual constitui lo noble rey en jacme ab los magnats de la terra

En nom de crist sia manifestat atots, con nos en Jacme per la gracia de deu Rey daragon Comte de barcelona e senyor de monpesler uolens seguir les traces els exemplis dels nostres antecessors e de conseyl dels honrats pares nostres, Nesparch archabisbe de terragona e den berenguer bisbe de gerona e dels abats et dels nostres barons en Nono sanç e den huc comte dempuries e den Guilem de moncada vescomte de bisarn et den Ramon de moncada, e den Gerau de cabrera e den. huc. de mataplana e den Ramon alamany e den Guilem de cerueyon, den Guilem de clarmon e de molts altres caualers et ciutadans et prohomes de les uiles de cathalunya pau e treua perdurable de cincha entro a salses
[F. 20] stablim] [en aquesta forma que totes les esgleyes e les persones dels clergues de cualque orde sien, ab totes coses et drets dels sots aquesta pau sien stablides ¶ Daltra part los sementeris e els sacraris entorn de lesgleya stablits negun esvesir ne trencar no gos, ne

(127) Es la primera de les constitucions propiament dites que conté nostre còdex. Tradueix el text de les corts de Puigcerdà de l'any 1207. Vegis el text llatí al paragraf XII de la colecció de la R. A. de la H. Les *Constitucions* de 1704 porten un text català al llibre X, tit. XI, § VI. La data de nostre text l'escriptor la posà equivocadament al començament de la constitució que segueix.

(128) L'edició de les *Constitucions* de 1704 fixa com ordinació tinguda a Barcelona l'any 1218 la contintinguda en nostre text. Vegis el lib. V, tit. I, § I.

(129) Es acort de les corts de Barcelona de l'any 1251, segons l'edició de 1704, lib. IV, tit. I, § I. Ve a esser el primer apart del text llatí publicat per la R. A.

res trer ne assag ¶ E els trencadors daquet stabliment sien ferits de pena de sacrelegi ¶ e per lo bisbe daquel loc sien destrets ab doble satisfaccio ¶ la qual sia donada a aquel qual dapnatge ha soferit (130).

Les franqueses del temple e del spital de Jerhusalem e neguex dels altres locs religiosos e dels honrats frares del temple e del spital e dels altres locs donats a lurs cases, sots aquela defensio de pau e posament constituim, ensems ab los clergues e ab les esgleyes establim vilans, e vilanes e dels canonges e totes les coses dels tan moybles com no mouens, so es assauer bous, auoyes asens, someres, cauals, eugues e les altres besties que sien couinents a arar ¶ en axi stablim que negun els no prena ne esuesescha en lo cors propris, ho en les coses mohibles dampnatge aels no fassa, si en mala fetes atrobats no seran, o en caualcades ab lurs senyors o ab altres iran ¶ Mes despuxes que alurs cases tornats seran desots la deuandita pau romanguen (131).

Ciutadans e burgeses et tots homes de vila nostra ab totes les coses dels moybles, et no moybles, et jueus ab totes lurs coses ¶ pubils, vidues, orfens ab totes lurs coses sots pau stablim, e aytamben vilans et vilanes de caualers e compaya dels sots la deuandita pau stablim, si atrobats no seran ab armes (132).

[F. 20 v.] Totes les besties aradores tan solament els estrumens de arar colomers paylers abeylers oliuars e molins en la dita pau stablim ¶ Que nuyl hom les besties aradores els *ols* strumens de arar per fermansa o per deute propri o estrany ne per mala feta o deute de lurs seyors no peyor ni prena neguex, con specialment hi fossen obligats los pageses ne la compaya dels per deutes de lurs seyors o per propris deutes o per fermances en nuyla manera no sien preses ni tenguts preses ¶ ne nuyl hom cases no crem ne en altra manera foc noy meta qui puscha noure (133).

Mes si baros nostres o caualers enfre si guerreyaran e combatre castel o forsa de sos enamics *veniran* venran e combaten en aquel cars del castel e de la força foc metran non sien tenguts per pau trencada (134).

Terres en contenson posades, negun uilan no la laure depuys que daquen sera amonestat per aquel en lo qual dretura de plet no romandra sil possaydor donques no sera apareyat dret fer e complir ¶ Mes si .iij. uegades amonestat a drer star no uolra e aquel laurara, e per ço dampnatge pendra, no sia demanat per pau trencada ¶ sals empero la pau de lés besties donades en us de laurar et daquels qui aqueles gouernaran o gardaran ab totes coses que ab si auran ¶ Cor no uolem que per la discordia del pageses, les besties aradores sien preses ne esuesides ne perdudes (135).

[F. 21] Uns publiques cs camins o estrades en aytal seguretat posam] [e stablim que negun

(130) Traducció del text de les corts de Barcelona de l'any 1228 publicat per la R. A. En nostre primer apart hi ha l'introducció y els capítols I y II. L'edició de 1704, lib. X, tit. XI, § VII, tradueix l'original llatí.

(131) Es el capítol VII y VIII del text llatí y el 5 y 6 del català abans citat.

(132) Correspon respectivament als capítols VIII y primer incís del IX, y el 7.

(133) Es lo que resta del capítol IX, y primer incís del X, y el 8, 9, 10 y començament del 11 dels dos texts citats.

(134) Resulta 'l final del capítol X y según punt del 11 respectivament.

(135) Capítols XI y 12 dels impresos tantes voltes citats.

los passans no esuasescha, en son propri cors ¶ ne alcuna cosa den juria de tristor nols fassa en lurs coses, si no seran caualers o homes auens guerra. ho homes propris los quals pusquen pendre leugerament los seyors dels en lo camin ¶ E qui contra fara sufrira pena de lesa magestat, apres doble satisffaccion de les malafetes e de la enjuria esmanada a cel quil dan ha pres (136).

Sots aquesta matexa pau stablim los caualers e tots aquels qui uan ab muyler de caualer, si no seran boares ho trahidors manifest ¶ los quals daquesta pau de tot en tot gitam (137).

Les saluetats de tota la terra nostra tam ben noues com entigues sots la dita pau e seguretat stablim e posam (138).

Si els ladres e els robadors mal faran e retre no ho uolran e dret fer menys presaran de la dita pau e seguretat gitats ab totes lurs coses moybles et no moybles sien ¶ Mes si alcun caualer o ciutadan contra aquesta constitucio fara lo dampnatge esmen a aquel a qui lo mal aura fet, dins .xv. dies depuys amonestat ne sera en simple ¶ Apres xv dies li esmen en doble. E de sobre tot .c.xx. sols de moneda doble al bisbe et a nos aqui sera conegut fer lo clam de la pau e de la treua. ¶ Mes los pagesos e tots los altres homens denen pro pena .xl. sols al bisbe et a nos a qui lo clam fet de pau e de treua es conegut esser esdeuengut ¶ Mes díns xv dies primers lo trencador daquesta pau et treua lo simple naura esmenat axi com damon es dit, don lo dobla en axi que la meytat daquesta doble aia lo clamador e la altra meytat lo bisbe e nos qui a aquesta dretura serem aydadors ℂ E de
[F. 21 v.] sobre tot si enfre los *dits* demondits] [.xv. dies per nos et per lo bisbe o per messatge nostre aaquel trencador amonestat sera e lo dampnatge no esmenara daqui enant aquel mal feytor e els aplegadors seus et els aydadors e els conseyladors per lo bisbe sien uedats, e de la dita pau e treua sien depertits ab totes lurs coses ¶ en axi que mal qui per ço lur sera fet, no sia demanat per pau ne per treua trencada ¶ Saluant empero de les besties e dels strumens de arar ¶ Mes si el *quel* malfaytor e els ajudadors de el al damont dit clamant *dels demon dits clams* alcun mal faran sia li esmenat per pau e per treua trencada. ¶ Exets aquestes coses stablidora cosa et obseruadora jutyam sots aquela pau e treua *puxes stablidors esser obseruadors*, *sots aquela pau e treua jutyam* los dimenges e les festes de tots los apostols e lauent entro ales vuytaues de Epifania e la coresma entro ales vuytaues de pascha e el dia de santsion e de Cincogesma ab ses vuytaues e .iij. festes de sancta Maria e la festa de sant, iohan babtista e de sant Miquel e de Martrorum e de sancta eulalia e de san feliu de gerona e de sant Martin ℂ E els trencadors daquesta pau sien tenguts satisfer et peyores metre tenens en man del vaguer nostre en propries persones ¶ Empero si el senyor qui aquels aura menats al malefici ho ala guerra uolra satisfer lo malifici et metre penyores per si et per los homes et per les fembres qui de casa et de sa compaya seran sien reebudes. Mes si homes de monestirs o daltres locs religioses enfre si dampnatge daran en cors o en coses e clam al veger del Rey ne venra retrameta aquela o aquels a lurs seyor propris., et si dins .xv. dies lo dampnatge en poder de lurs seyors esmanar no uolran, daqui enant lo vager del Rey prena les peyores daqueles persones, e sots examinament seu la cosa aquela de fin deguda sia determenada (139).

(136) Són els capítols XII y 13.
(137) Fan referencia al XIII y 14.
(138) Convenen ab el XV y 16.
(139) Conjunt dels XVI, XVII, XVIII y XIX del text llatí y dels 17, 21, 22 y 23.

[F. 22] Daltra part stablim e manam que aquestes paus e treues sien fermes e perdurablement duradores ¶ Encara stablim e manan que tots los caualers e ciutadans e homes de vila de .xiiij. ans a amont aquestes paus juren que les tenguen e les defenen feelment sens frau e sens alcun engin ¶ E qui amonestat per lo bisbe ho per lo ueguer nostre lon sera e jurar no ho uolra daqui enant uedat sia, e de pau e de treua gitat. ¶ A mayor donques segurtat, Nos en Jacme per la gracia de deu Rey daragon e comte de barcelona e seyor de monpesler, totes les coses demondites e sengles juram per deu e per .iiij. sans euangelis de deu tener fermament seruar e fer obseruar ¶ E asso juram en poder de nostres caualers e daltres prohomes molts (140).

Aquest usatge stabli lo rey en Jacme

En nom de nostre seyor ieshu xpti. sapien tuit com nos en Jacme per la gracia de deu Rey daragon Comte de barcelona e seyor de monpesler conexens uerament quel stament del nostre regne aprouision deu esser en mils tots temps refermat que per stabliment de salut ala diuina gracia plagiam, clerecia e poble daquen axi con necessitat demanassen acreximent de salut en general cort de barcelona perdurablement stablim aqueles coses qui deius son per certs capitols e departits manam esser notades ¶ un capitol pero exceptat sobrels veguers stablidors lo qui entro a .v. ans uolen que sia esser seruat (141).

Sanament en la primera lonrat pare sant per la gracia de deu archabisbe de terrago-
[F. 22 v.] na, e en. guilem. bisbe de girona, e en, Berenguer bisbe de bar] [celona e en, Guilem, bisbe de vic e abats e homes honrats, ço es assaber en, Guilem, de moncada vescomte de biern, en huc comte dempuries e en Guilem, de ceruera, e en Ramon de moncada e autres barons presens en la solemnial cort de comun conseyl sens reuocament stablim que els jueus de la terra nostra no reseben per usures sino .xx. sols per .c. de .j. an segons aquesta forma sia comdat amenor temps o amayor o neguex amayor quantitat o amenor. ¶ Encara en la solempnial cort loam e stablim que no sien creeguts los segramens dels jueus en requeren los deutes, si no a cartes fetes ledegmament o testimonis couinens aproar o agen peyores moybles ¶ Encara res no menys obseruat que si els jueus enfre .ij. an sos deutes no requeren, o els jueus daquen clams no faran o per aquel jutge al aduersari seu no sera demostrat, les usures no paguen, mes del doble del deute per molt de temps que sia ¶ Daltra part per constitucio no moyble stablim que els jueus en persones propries officis publics en nuyla manera no gosen tener, ço es assaber offici de jutyar o de homes justiciar o punir o neguex de sentencies seguir. ¶ Encara obseruament no trencador manam fermamen esser gordat que els jueus en lurs cases no tenguen xpians ¶ Daltra part loam en la general cort e stablim que cascun ueguer qui per nos sera stablit sia establit daquel matex bisbat en lo qual segons plaser de la nostra uolentat sia ¶ e asso qui dit es dels veguers manam esser fermament obseruat entro a .v. ans axi con damont es dit ¶ Encara aquest stabliment no corrompedor uolem que dur

(140) Correspon als capítols XX, XXI y epílech de l'original llatí y al 25 y 26 del contingut en l'edició de 1704.

(141) L'endemà d'haverse dictat en la cort de Barcelona de 1228 les constitucions que antecedeixen, se'n establiren d'altres, entre les que hi ha les de nostre text y de les que n'es introducció l'apart aquest. La R. A. de la H. publicà 'l text llatí a continuació dels capítols y firmes a que 's refereixen els capítols que hem anotat des del nombre 130. Aquesta introducció 's troba també en l'edició de les *Constitucions* impresa l'any 1704, poguentse trobar en el volum III entre les constitucions superflues, contraries y corretgides, lib. I, tit. V, § 2, al començament.

que cascun veger qui per nos deura esser stablit jur per la forma de la pau e aquela que
[F. 23] els veguers an acustumat de jurar en la presencia del bisbe] [si auer li podem et deuant lo poble daquela ciutat ho vila en la qual sera stablit ¶ Encara que negun veguer caualcades fer no gos sobre les honors ols homes dels monestirs ho sobre castel ho honor de feu desgleya ho de caualer si en la casa del feu primerament no sera atrobada fadiga (142).

ACI COMENCEN LES CUSTUMES DE CATHALUYA ENTRE SENYORS E VASSALS TENENS CASTELS PER SENYORS HO ALTRES FEUS QUE NUYLA EXCEPCIO NE DESPULACIO NO SIA REEBUDA CONTRA SENYORS QUI DEMANEN POÇTAT E FERMA DE DRET

Sil senyor Rey demanara a son uasal que li don postat del Castel o de casa que per el tenia, o ferma de dret, lo uasal no contastant alcuna excepcio ne encara excepcio de despulacio si es proposada deu custuma da questes coses fer a son senyor. ¶ E breument si senyor ab son uasal pledeyara en judici de cosa que feeltat requira *el uasal* el uasal dira si esser depuylat de son senyor dalcuna part del feu, ho dalcuna altra re, e per aço dira que no es tengut al senyor respondre tro sia restituit ¶ en aquest cas lo uasal no deu esser oit, cor contra aqueles coses que feeltat requeren e batayla se seguex ¶ si seran contra dites, no es *reebedora* reebuda alcuna escusacion ne defeniment (143).

En qual manera deu esser dada poçtat (*en qual manera deu esser dada poçtat*)

Si demanada sera per lo senyor postat al uasal de son castel, sia dada en aquesta manera ¶ lo uasal tretes del Castel e de son terme totes ses coses sens tota retencion e sens contradiccion deliurat el castel a son senyor, e entran lo senyor o altre per el en la força del dit castel fara puyar al cap de la torra .ij. o .iij. homens seus ho qualsques uuyla qui a grans ueus cridaran et nomenaran lo nom del senyor ¶ e adons lo uasal exira de tot lo castel et del terme que no deu aqui roma*ndre* nir, si no aytant con lo senyor espressa-
[F. 23 v.] ment uolra ¶ o si] [no es en propri alou del uasal si laura el terme del castel ℂ En altre manera tant cel uasal romandra el terme del castel, no es entes que aya donada poçtat e romandra baare segons custum de cataluya tant con alongara donar plena poçtat (144).

(142) Correspon als capítols I, II, IV, V, VI, VII, VIII y IX del text llatí. Les *Constitucions* catalanes de 1704 porten aquest text en diferents llochs, llegintse 'l començament al volum III, lib. I, tit. V, § 2 al final, continuant en els § 3, 5, 6 y 7 y en el mateix llibre tit. XX, § 1 y acabant en el vol. I, lib. I, tit. XXXXVIII, § 1 y 2.

(143) En l'epigraf d'aquest apart hi ha el títol general de l'obra que segueix, o sien les *Costumas de Catalunya entre senyors y vassalls tenens castels per senyors o altres feus* y el títol del primer capítol. El text es el del capítol *Si dominus* segons el text llatí comentat per Joan Socarrats en sa obra : *In tractatum Petri Alberti canonici Barchinonensis, de consuetudinibus Cathalonia, inter Dominos et Vassallos, ac nonnullis aliis, que commemorationes Petri Alberti apellantur, commentaria.* Una traducció catalana diferent de la nostra pot veurers en l'edició de 1704 de les *Constitucions de Catalunya*, lib. IV, tit. XXX. L'apart transcrit en nostre text correspon al capítol I d'aquesta traducció.

(144) Es el capítol *Si petita ferit* de l' edició Socarrats, y el *Si demanada sera* o sia el II del text català citats.

Daquels qui embarguen donar plena poçtat (*daquels qui embarguen donar plena poçtat*)

E reeben postat lo senyor posara liberalment e sens embargament dalcun gardes al castel, tantes con obs naura a gardar lo castel ℂ e si el uasal o alcun per nom seu embargara lo senyor que no pusca posar sufficiens gardes el castel o mudar ocamiar gardes entre .x. dies no es entes lo uasal auer donada plena e deliura postat del castel ne correra al senyor en est cas temps de .x. dies axi con ladons cor roman el terme del Castel o pus quen sera exit, si torna el terme del castel, car adoncs començara a correr, con plena e deliura, e sens tot contradiment e embargament sera dada la postat e no tornara al terme (145).

En qual guisa dara poçtat de castel si el castel es cahut (*en qual guisa dara poçtat de castel si el castel es cahut*)

E si no ha torra ho fortalea o abitacion el castel, que el castel es de tot cahut, axi com en molts locs esdeuen ¶ adoncs lo senyor o altre en som nom reebra postat, entrara el terme del castel, e exen lo castel, el senyor posara .ij. o .iij. homens o quans se uolra de sa compaya en casa dal cu pages, o en alcun loc del altre castel ¶ qui autes ueus cridaran lo nom de lur seyor, e ficaran aqui .j. pal ho .j. lansa o .j. altre cosa en seyal de postat reebuda (146).

De les coses del vassal trobades el castel ho el terme cant lo senyor reeb poçtat (*de les cosses del uassal trobades el castel o el terme cant lo senyor reeb poçtat*)

E si el senyor con reebuda ha poçtat del castel trobara alscunes coses de son uasal el castel. ho el terme lo senyor e les gardes sues poran aqueles pendre e despendre tem-
[F. 24] pradament] [axi con mester los sia dementre que el castel tenran. ¶ e si res noy troba oy troba e no bastara, a obs de les gardes lo seyor fara a els la despesa del seu, e el uasal deu la retre al senyor (147).

Que no ajut prescripcio en donar plena poçtat (*que no ajut prescripcio en donar plena poçtat*)

Si per auentura con liurara postat del castel lo uassal qui no ha alou el terme del castel romandra en la uila del castel, o en alcun loc del terme del castel, et axi ho ha acustumat de dar poçtat per spay de .xl. ans o encara mes nuyl temps nos pot lo uassal defendre per aytal costuma, ne per aytal prescripcio ¶ car no es donada axi plena postat de castel ¶ Encara si diga que memoria domes no es que sos antecessors nuyl temps no donaren en altra manera postat ¶ Cor segons costuma e obseruancia general de cataluya, no es axi dada plena postat de castel si doncs en la carta de les couinences no es couengut que axis do postat ¶ la qual couinença si aparra, pora esser contra lo general us et costuma e obseruancia de cataluya (148).

Quant se deu retre e quant no poçtat (*quant se deu retre e quant no poçtat*)

E fenits .x. dies pus que aura reebuda lo senyor francament postat lo senyor deu de

(145) Correspon al capítol *Et recipiendo potestatem* y al III, *Reebent postat.*

(146) Es el capítol *Et si ibi non est aliqua turris*, o sia el capítol IIII que comença *E si aqui no es alguna torra.*

(147) Igual al *Et si dominus cum receperit;* capítol V, *E si lo senyor com reebra.*

(148) Es el *Si autem in tradenda*; capítol VI, *Si empero quant se liurara.*

longua e aprouada costuma de cathaluya el deen dia retre lo castel al uassal sin sera per el demanat. Mas ans que lo senyor reta lo castel al uassal, pot lo senyor demanar al uassal que li faça homenatge si fet nol li auia. ¶ e que li do seguretat de si e de sa compaya e de tots sos ualedors que les gardes quel senyor posa en garda del castel, segurament ab totes lurs coses pusquen al lur tornar ¶ E per asço pora fer lo senyor si auia sospita que el uassal o sa compaya o alcu de sos ualedors uolguessen fer mal a les gardes al partir ¶ En altra guisa no estengut retre el castel, tro el uassal aya fet homenatge e aya donada segurtat ¶ Item ans que el senyor reta lo castel al uassal, pora lo senyor demanar] [ferma de dret si el no la ofer, e reebuda ferma de dret, deu li retre lo castel sens alcun peyorament del castel ¶ E si el senyor o els seus auran piyorat el castel o el terme tot ho deu lo senyor restituir ¶ si no no es entes que *plan* plenament aya retuda la postat (149).

[F. 24 v.]

Quant no sia esser dada plenament poçtat (*quant no sia esser dada plenament poçtat*)

Sil senyor tenent la postat romandra o uendra el terme del castel sens uolentat del senyor lo uassal o alcun de ça compaya o sos ualedors ab armes e senes armes de manament del uassal pendran alcuna cosa de les rendes del castel o alcun serueyl agrat o a força pendra dels homes del castel lo senyor tenent la postat no es entes lo uassal plenament auer dada la postat, ne en aquests cases corren al senyor .x. dies (150).

De les despeses de les gardes restituides al senyor (*de les despèses de les gardes restituides al senyor*)

Encara sil uassal no aura plenament restituides al senyor les despeses les quals feu en les gardes posades el castel, lo senyor pot aquestes coses e totes les demondites demanar a son uassal ans que li reta lo castel ¶ E asço es uer si el senyor reebuda postat, no troba el castel o en son terme alcuns bens del Castla, dels quals fees en les gardes del castel despeses ¶ e per ço si no hi son trobats alcuns bens mobles delcastla dels quals pusquen esser fetes despeses al senyor e ales gardes, es tengut lo uassal restituir les despeses ans quel senyor li reta lo castel ¶ E si el uassal dira per auentura que massa an despeses, les gardes, per ço cor no enten tantes gardes mester agardar lo castel, ladoncs a albitre de bon baro seran pagades les despeses, lo qual gardara et entendra si el castla es gran. ¶ e si el uassal o el senyor aura enamics ℂ e per aquestes rahons sia aestimat quantes gardes an mester en garda del castel, gardara encara lo us de la terra, cant dona hom a .j. hom lo dia per vianda] [e axi segons aço seran tacxedes les despeses e trobara hom les despeses (151).

[F. 25]

En qual guisa enant hom contra uassal qui fara a son senyor injuria (*en qual guisa enant hom contra uassal qui fara a son senyor injuria*)

Si .ij. o .iij. homes uassals seran .j. apres altre en alcun Castel e el segon o el terç for fara al senyor sobiran o als homes del Castel et perasço lo senyor mayor per dret se clamara axi de *grau* grau en grau senantanra, apelar lo senyor mayor son uassal qui cors a cors te cel castel per el, e dira a el lo forfeyt del jusa uassal per lo qual li demanara postat del castel e ferma de dret lo qual encontinent deu fermar e fer saber asço a son uas-

(149) Se refereix al *Et finitis decem diebus* y al *Item antequam*, corresponents al capítol VII *E finits deu dies*.

(150) Es el *Si Domino tenente potestatem*; capítol VIII, *Si el senyor tinent potestat*.

(151) Resulta el *Item si vasallus*; capítol IX, *Item si lo vassal*.

sal ¶ e manarli ha que don postat del Castel e que fermen e que fasça dret al senyor mayor per raho del jusa uassal ¶ Lo qual al senyor o als homes del castel forfeu. E aquest uassal segon significara aço a son uassal qui forfeu ¶ e manara li que don poçtat del castel e que ferm e fassa dret al senyor sobira quis clama del *del* la qual cosa es tengut de fer aquest derrer uassal forfetor ¶ lo qual segon vassal es assaber lo vassal forfetor si no uol fermar dret o si no dara postat del castel dins .x. dies comptat lo dia en que asi sera denunciat del senyor seu passats .x. dies baare sera. ¶ els altres uassals son tenguts a ajudar lo senyor sobira a forçar el que li don postat del castel ¶ e que ferm dret el faça al senyor sobira ¶ los quals si no ho fan baares seran (152).

En qual guisa enant hom contra sensaler qui fara injuria (*en qual guisa enant hom contra sensaler qui fara injuria*)

En aquesta guisa metexa que de sus es dit enantara hom contra sensaler ¶ cor sil senyor sobira se clamara del sensaler iusan qui haura for fet a el en la honor perque fa lo senç, enantat a el senyor ab lo primer sensaler ¶ e lo primer ab lo segon e lo segon ab lo terz, axi con de sus es dit de uassal ¶ E si el sensaler terz alongara fermar e fer dret al senyor sobira pus que li sera denunciat, el senyor mayor fara emparament de la honor al seu primer sensaler; el primer al segon e *lo primer al segon*, el segon al terz, per lo senyor sobira. ¶ Encantes ueus lo terç trencara lo emparament lo senyor sobira demanara a son sensa-] [ler la pena ¶ E aquel sensaler al segon ¶ e el segon al terç que li pac la pena del trencament del emparament que del feu per lo senyor sobira clamant del ¶ e aytantes ueus fara lo senyor lemparament, tro per greuge de les pagues de les penes, lo jusa sensaler per vergonya confus ferm e fasça dret al senyor clamant (153).

[F. 25 v.]

De injuria feta asenyor per alscuns habitadors del castel (*de injuria feta asenyor per alscuns habitadors del castel*)

Si el *senyor* castla menor reeb tots los fermaments dels clams de tots los habitadors el castel don es castla e alcun daquel castel, o alcun neguex de la compaya daquel castla fara enjuria o alcun mal al senyor sobira o al batle seu ho a alcun de compaya daquel senyor ¶ a aquel malfeytor deu segons custuma de cataluya fermar et fer dret *e fer* en poder daquel *del* senyor sobiran e no en poder del castla en axi con si aquel castla ague aquel mal fet a son senyor (154).

De alou de castla (*de alou de castla*)

Sil castla ho uassal dira si hauer *que a* alou en *el* terme del castel don es uassal es tengut aquel *lo* uessal amostrar a son seyor con ho ha per alou, car pot auer aquel alou, o per donacio ho per uenda de senyor seu ho daltre *o altre* aloer ho *o* en altra manera ¶ la qual cosa si pora mostrar que sia son alou, no es tengut daquel alou en poder del son senyor respondre en Juhii ne fora juhii ¶ E si no ho pora mostrar no sera alou, mas feu sera ¶ ne sen pora ajudar per neguna prescripcio de temps ¶ car totes coses que el castla ho uassal ha el terme del castel don es uassal, son enteses de feu esser si no mostra lo

(152) Ve a esser el *Si duo vel tres vel plures*; capítol X, *Si dos ó tres ó mes*. Nostre text, al marge, porta al enumerar els deu dies per donar potestat la següent aclaració llatina : *Nota. dies que requiritur potestas, computatur in in decem diebus.*

(153) Correspon al *Eodem modo de emphyteuta;* capitol XI, *En aquella matexa manera del emphiteota.* Al principi de nostre text al marge hi ha altra adició que diu : *Nota. hic quod idem que est de emphiteota sit de uasallo et quo modo hic equiperantur.*

(154) Correspon al *Si minor castellanus*; capítol XII *Si minor castla.*

contrari segons que dit es ¶ E el uassal no pot en asso auer prescripcio contra senyor (155).

En quals coses no prescriu castla contra senyor et en quals coses prescriu (*en quals coses no prescriu castla contra senyor et en quals coses prescriu*)

[F. 26] Vasal ho castla nuyl temps no pot prescriure en no dar poçtat del castla ho no en feen seruij da quel feu iats se sia que nuyl temps no aia dada postat ne fet seruij del feu. ¶ ne si diga que no es memoria de homens que els feus feessen alcun temps seruij *ho donassen hon* ho donassen postat del castel ¶ cor aço affer ho donar quantes ueus fo request del senyor basta que aquel sia *si ha* senyor qui demana, et aquel sia castla ho uassal a qui es *comanat* demanat ho que tenga loc de castla ho de uassal ¶ Cor axi es com si demanada fos da quel vassal. e que asso sia cert per cartes publiques sobre aço fetes ¶ cor aytant es con si demanat fos lo uassal pus que carta publica sobre aço feta apar per que sia cert quel demanador sia seyor ¶ e aquel qui es demanat sia castla ho uassal ¶ en axi nulla precripcio de temps no ajuda en asço al uassal pusque sia cert que sia uassal ¶ e aquel sia senyor qui demana que *no* sia tengut de dar postat del castel et fer seruij del feu. ¶ Item si certes son les couinences entre senyor e *uassal* Castlan e el senyor se aura retengut en la carta de les couinences alscus domenges plets estancamens et fermamens ho *altres* alscunes coses qui en la carta de la couinença feta entre els no sien contengudes, e el Castla no pora demostrar que aqueles aja hahudes, *et per temps lo castla alcuna cosa daqueles aura pres o alcunes altres coses que en la carta de les couinences feta entre els no sera contengut e el castla no pora mostrar que aqueles coses aya en altra manera per* En altra manera per atorgament de senyor seu es tengut aqueles coses restituir al senyor seu ¶ e no pot aqueles coses prescriure per nuyl alongament de temps pus que carta de couinences aparega, e mayorment si la carta es partida per la a. b. c. cor adoncs es prescripcio que aquel castla aya la altra carta de couinences can lo senyor mostra la sua per a. b. c. partida, cor contra manifest seyal nuyl temps de longa posessio no esclou la seyoria deguda, e axi en aquest cas con certes apareguen les couinences entre els nuyla [F. 26 v.] pres-] [cripcio de temps, no pot ajudar lo castla en seruiis, guerres, ualences de homes ¶ o encara en altres qualsque coses que deman als homes habitans en lo castel, en lo qual es lo senyor a si part de fruyts retens, si no en aytant com sera ferm per la carta de les couinences al castla esser atorgades per lo senyor seu (156).

En quals coses prescriu castla e quant contra son senyor (*en quals coses prescriu castla e quant contra son senyor*)

Mes si nuyla carta de couinences no aura lo senyor ne el castla, el castla dira si *con* e ses antecessors ayi auer tingut e posseit per spay de .xl. ans ho mes, e regonexera quant ha en feu pera quel senyor ¶ e que aqueles coses *tots* tots temps foren de feu adoncs li aiudara prescripcio leuat en guerres. a fer daquel ay tal castel en que el senyor reeb part del fruits o en seruiis forçats o questes e valences daquels homes ¶ Car en aquestes coses que en deseruiment de castel son, no pot prescriure lo castla, ne en alienacio de possessions afer del castel sens consentiment del senyor seu. ¶ Cor *con* lo castla ho el uassal nuyl temps

(155) Igual a *Si castellanus siue vasallus;* capítol XIII, *Si castla vassall.* Al marge de aquest capítol nostre còdex porta com una aclaració al mateix les paraules : *Nota. hic quod omnes possessiones quas habet rusticus presumuntur teneri pro domino mansi nisi contrarium hostendatur.*

(156) Ha de referirse a *Vasallus siue castellanus* y a *Item si certæ sint conuenciones;* cap. XIV, *Vasall o castla.* Al marge de nostre original hi ha la paraula *Nota* posada al costat dels punts que comencen : *Cor axi es com si demanada fos, e aquel qui es demanat sia casla o uassal; e aquel sia senyor qui demana que sia; e no pot aqueles coses prescriure.*

no pot fer guerra daytal Castel per rahon del qual es vassal, ne neguex als homes habitadors daquel castel fer questa ne demanar valença fora els termens del castel ¶ si doncs dat ho atorgat no li sera al senyor seu ço que tart troba hom que sia fet ¶ Cor no deu lo castla ne pot al senyor seu pinyorar lo feu. ¶ ne segons que dit es, no li aiuda prescripcio en aquestes coses ¶ si be tots sos antecessors ne feeren guerra e questa e ualença agueren dels homes ¶ E si el Castla ho el uassal sera encalçat per sos enamics dins los termens dels Castel don es uassal, los homes da quel castel son tenguts de aiudar aquel entre els termes del castel e encalçar los enamics ¶ Mas foral terme del Castel no son tenguts ¶ E si els enamics alcuna presa del uassal ho dels homes del castel auran leuada los homes poden foral terme del castel los enamics encalçar quels puxen tolre la presa lur et del senyor ¶ per ço cor dins lurs termens la an leuada ¶ e per asço no son enteses los homes del castel esser meses en guerra ne fer ualença al castla (157).

Quels aloers sien tenguts defendre sos castels, et els habitadors de les cases en les quals an alou] [(*quels aloers sien tenguts defendre sos castels els habitadors de les cases en les quals an alou*).

[F. 27]

Si alcuns aloers tamben caualers com pageses com altres seran el terme dalcun castel et auran aqui mases o cases ho fortalees ab homes ho sens homes qui sien alous ¶ aytals aloers et lur homes que aqui an son tenguts defendre el castel e el senyor del castel et tots los *e els homes* habitadors del castel dins los termes daquel castel axi con lo senyor del castel. E el senyor del Castel e els habitadors daquel son tenguts de deffendre aquels aloers ¶ E en temps de guerra deuen los alouers al senyor assegurar que de casa ho de fortalea sua, que es alou, no puscha esdeuenir ne esdeuenga alcun dan al senyor del castel, ne als habitadors daquel matex castel ¶ Cor si el senyor del castel et els habitadors daço auran sospita forçada en temps de guerra ho don aquel aloer couinent segurtat al senyor et als habitadors daquel castel que alcun mal daaquien al Castel no esdeuengua, ho haie a el la Casa ho la força e el senyor tengua aquela dementre la guerra durara. que alcun mal per asço al castel no esdeuenga o li *do la casa ho fortalea e quel senyor la tenga mentre la guerra durara* ¶ E tots los aloers son tenguts a tots los temps de la guerra a aqueles coses que son tenguts los altres habitadors del castel ¶ ço es assaber a fer gayta obra et affer ual et adobar e altres coses ques deuen fer per defeniment del castel en temps de guerra ¶ Exceptats aloers e compayes qui en altre loc habiten (158).

En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar (*en poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar*)

Si aloer sera en alcun Castel, e el senyor del castel contendra ab el de alou, dien que no es alou, lo aloer no es tengut pledeyar en poder del senyor del castel ¶ Mas amduy deuen uenir en poder de cominal persona qui aquels jutge ℂ E si no sauenen de cominal persona et per auentura no plau al senyor del castel aquel eligira lo alouer ho no plaura al aloer aquel que el senyor del Castel eligira sil aloer uol uenir en poder del princep ho de son ueguer, lo senyor del castel es tengut que ho fasça uuyla ho no, o desempar lo plet. ℂ Per ço cor lo princep ho son veguer es comuna persona a tots los ha-

(157) Es el capítol *Si vero nullum instrumentum;* capítol XV, *Si empero nenguna carta conventional.* Nostre còdex al costat del punt *E que aqueles coses tots temps,* hi té dibuixada una mà, senyalant l'importancia del text, y al marge del *Cor no deu lo castla ne pot* hi ha l'indicació de *Nota.*

(158) Correspon al *Si aliqui allodia;* capítol XVI, *Si alcuns aloers.* Al començament de nostre text hi ha dibuixada la mà indicadora de cosa important y al marge del *ço es assaber a fer gayta* hi porta la acotació *Nota pro castris.*

bitadors en aquesta terra ¶ E si contensa sera de alou ho daltra cosa entre lo aloer e altre persona del senyor del castel, no es tengut lo aloer fermar dret en poder del senyor del Castel, si de costuma antiga aço no era obseruat. Car en asço be prescriu lo senyor del castel, contra lo aloer ¶ Mes si no sera Custuma, sia fet axi com damunt es dit. ¶ Em-
[F. 27 v.] pero es tengut fermar] [dret lo aloer al senyor del castel en lo qual es lo Alou si tendra per el alcunes possessions en aquel castel ho daltre clam, ço es assaber per raho de deute ho de injuries les quals feu als homes del castel, si axi es acustumat de fer (159).

Quant pot alienar lo castla e quant no la part del castel sens consentiment de son senyor (*quant pot alienar lo castla e quant no la part del castel sens consentiment de son senyor*)

Castla ho feuater no pot sens uolentat del senyor alienar lo castel ne el feu ne alcuna part del Castel ho del feu per alcuna manera de alienacio ¶ en lo qual lo castel ho feu lo senyor reeb part de rendes del castel ho del feu. ¶ Mes si per auentura lo castel es tal quel senyor noy reeb re de les rendes del Castel, leuat solament poçtat del Castel ¶ ho si no es castel ho fortalea aquel feu, mas altra cosa axi com camps et vinyes delmes ho alcuna altra cosa senes fortalea on no es *res* requesta ne dada poçtat. mas que nes fet solament homenatge e alcun seruey en temps de guerra ho de general ost nes donat, en aquest cas pot lo uassal sens uolentat del senyor a perpetual senç *stabliment* stablir alcuna part del feu ¶ axi empero que aytal stabliment sia fet ameyorament del feu, et no apiyorament ne minuan *del* lo feu. ¶ cor en aytal *cas* alienacio no es minuat lo feu, ne el senyor no pert re pus que res no reeb en les rendes del castel ho del feu ¶ E aquela part del feu qui per lo vasal es atorgada a senç, roman sots seyoria e nos partex del feu, ans lo senyor e el uassal retenen seyoria en aytal alienacion ¶ E iatsesia que aytal alienacio sia feyta per lo uassal gens per ço aytal uassal no sera que no don plena poçtat del Castel ¶ e fara homenatge e plen seruii a son senyor per raho del feu a el et als antecessors seus atorgat antigament, axi con si del feu no agues stablit a senç. les altres alienacions axi con son uendes donacions e altres coses, en que seyoria ne es retenguda, no pot lo uassal fer
[F. 28] sens uolentat del senyor. ℂ Cor *iats* iatssesia que el senyor re no] [reeba en les rendes, no pot encara lo uassal minuar lo feu a son seyor (160).

Si el senyor pot son uassal minuar del senyor ho no (*si el senyor pot son uassal minuar de son senyor o no*)

Si el senyor dacun castel uolra uendre al castel del qual aura uassal caualer, deura gardar de qual condicio sia aquel a quil uendra. ¶ Cor si es ciutadan o uila o pages sera lo uassal caualer no es tengut que li faça homenatge iats se sia que li sia tengut de fer seruii et ferma e fer dret per lo feu. ¶ Alo matex ses dels altres feus iussans ¶ Si a esgleya es uenut es tengut de fer homenatge al prelat quis que sia ¶ Si a caualer es uenut deu ueser sil caualer aqui es uenut sia tam bax e el uassal tan noble que per lo caualer comprador axi bax no tendria el feu sens desonor de si. ¶ axi con si el uassal es comte o uezcomte, es en altra gran honor stablit, tant per raho de sol linatge con per raho de sa gran seyoria, ladons aytal uassal no es tengut fer homenatge a axi bax caualer comprador ¶ E *si* axi el uassal pot tenir lo feu sens desonor per aytal caualer comprador ¶ Jats

(159) Resulta ser el capitol *Si allodiarius fuerit in aliquo castro*; o sia el XVII, *Si aloer sera en algun Castell*. Al començament nostre còdex porta l'acotació *Nota*, y al costat del incís *E si contensa sera de alou* du escrites les paraules *pro castris*.

(160) Vegis l'apart *Castellanus seu feudatarius;* capitol XVIII, *Castella o feuater*.

se sia que el caualer comprador sia de pus baxa ualor et de linatge que el seyor uenedor es tengut lo uassal fer homenatge al caualer comprador. ¶ Jats se sia que alcuns diguen que el seyor no pot minuar son uassal de senyor. Axi com no uassal no pot son senyor minuar de uassal, la qual cosa no es uera ¶ Cor lo uassal no pot uendre lo feu sens uolentat de senyor, e el senyor pot uendre sens uolentat de uassal. a ques uol a força de uassal ¶ Cor uassal a son semblant aa uendre lo feu sil senyor li dona licencia de uendre. ¶ E si no ho uol, no pot apus bax uendre si no es de uolentat del senyor ¶ Asço matex es de censalers e en altres *feuaters* feuaters (161).

En qual guisa deu esser posat lo comprador en possessio del castel (*en qual guisa deu esser posat lo comprador en possessio del castel*)

[F. 28 v.] Si el *seu* Castel sera uenut o el feu en lo qual .j. ho molts uassals sien e el senyor uenedor uolra el comprador posar en possesio del castel axi o fara ¶ lo seyor venedor apelara tots los uassals e els habitans del castel axi pageses com altres et ajustat los ha alesgleya o en altre loc del castel ¶ e deuant lo comprador apelara nomenadament los uassals los quals seleuaran et uendran deuant lo senyor uenedor e dauant lo comprador ¶ e el seyor uenedor dira dauant tots la uenda ¶ e absolra aquels de tota feeltat et de segrament e de homenatge que daqui euant no len sien tenguts de re per raho daquel castel o del feu ¶ e manar lur ha que facen homenatge al comprador axi con lur seyor, les quals en continent de .j. en .j. ho deuen fer axi com custumat es ¶ aço matex dira als pageses e als altres habitadors del castel, per los quals tots si gran es la vniuersitat tres ho quatre o pus dels mayors del loc segons uolentat del senyor comprador faran lo homenatge al senyor comprador ¶ e puys lo uenedor metra lo senyor comprador en casa del castel si casa hi ha, o on altra casa si casa noy ha ¶ e dira axi jo aytal pos en possessio uos naytal da quest castel ¶ e el senyor del castel fara aqui apelar de menyar ¶ e can auran menyat ira sen lo uenedor sis uol (162).

Quant es loc de gradeyar donan feu als fills del uassal qui mortes (*quant es loc de gradeyar donan feu als fils del uassal qui mort es*)

Vassal sis moria sens testament os lexara .ij. o .iij. fils o mes de leyal matrimoni nats loc es agradeyar, cor lo senyor pora lo feu atorgar aquil mes uolra dels fils. ¶ e aquel enuestir del feu reeben daquel homenatge contra uolentats dels altres frares, e aço pot fer, si els atorguaran aran o contendran del feu, e axi aura lo feu segur aquel aqui sera axi donat per lo seyor (163).

[F. 29] *En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu* (*en qual manera don poçtat fembra qui succeix en feu*)

Si defunct lo castla o el uassal una fila sola sobreuiu aquela segons us e obseruancia general de cathalunya sucseix el feu axi con fil mascle. iats se sia que entestat sia mort, ¶ e si si sera pubila menor de .xij. ans son tudor fara lomenatge per ela al seyor del feu e dara poçtat del castel tota uia quen sia request, e fara lo seruiy el fermament de dret per lo feu ¶ E si fara contra aqueles coses que feeltat regueren, sera baare. ¶ car lo tudor romandra uassal aytant com dura la tuduria ¶ E si la dona aura marit es tengut per custum de cathaluya fer homenatge al senyor del feu ¶ e dar poçtat del castel e fer totes

(161) Ha de referirse a *Si dominus alicuius castri;* capítol XIX, *Sil senyor dalgun Castell.*
(162) Es traducció del *Si venditum fuerit*; semblant al capítol XX, *Si venut lo Castell sera.*
(163) Ab seguretat respon al *Vassallus si decesserit,* capítol XXI, *Vassal si morra entestat.*

coses axi con uassal, si el feu a reebut en exoar nol pot recusar ¶ cor dret feu*i* es que sia senyor axi *que sia senyor* si no fa lomenatge ne dara poçtat o fara contra aqueles coses que feeltat requeren baare sera ℂ E si al marit no sera requesta la poçtat mas ala dona et la dona no dara la poçtat et el senyor del feu per asço pendra lo castel es tengut lo senyor retre lo castel al marit ¶ E si el feu no sera donat en exouar mas sera de bens parafernals de la dona. Adoncs la dona fara lo homenatge al senyor, et no el marit per si tant solament o per procurador sis uolra, e daral poçtat e faral totes coses que feeltat requeren per raho del feu (164).

Que el uassal no pot lexar lo feu al senyor (*que el uassal no pot lexar lo feu al seyor*)

Pusque alcun uassal aura fet homenatge a senyor per raho de feu, e el senyor reeb homenatge del e li atorgara lo feu, lo feuater nos pot del senyor partir ni el feu lexar sens
[F. 29 v.] sa uolentat que tos temps] [no retengal feu e romanga son uassal ¶ aço mateix es si axi con hereu reebral feu de son pare mort *lo pare* car lo pare en aquest cas no pot entendre lo homenatge al senyor del feu, ¶ e uula o no, retendral feu axi con uassal ¶ e sera forçat fer lo homenatge al senyor ¶ e si no reeb la heretat feudal no sera forçat lo feu retener (165).

Sil usufructuari e el propietari ho amdui sien tenguts fer homenatge ho seruey (*sil usufructuari e el propietari o amduy sien tenguts fer homenatge ho seruey*)

Si el uassal ho castla hereta son fil de castlania o de castel de feu retengut asi tant solament usufruit ¶ e el fil del usufructuari dira que el es propriari et que el deu fer homenatge et nol pare car solament sa retengut el castel usufruit ¶ e aya el fil fet propriari del feu entemps que heretara o li feu la donacio, et el pare usufructuari *tem* temen que perdes lo usufruit, sil fil propriari feeya lo homenatge al senyor dira el pare que el deu fer lo homenatge e no el fil, Adoncs lo senyor pus que cascun sofer, pot reebre lo homenatge de cascun ¶ del pare axi con de usufructuari e axi con de possehidor ¶ e del fil axi con del propriari ¶ Aço sal, que lo usufructuari tots temps romandra en son stament ¶ e que el senyor no reeb seruiy si no del usufructuari del feu. e daço faça al senyor carta que no puxa a alcun fer periudici. ¶ E si el castla o el uassal el temps del heratament e de la donacio o feu a son fil neguna cosa nos retenc mas de tot en tot de Castlania e del feu son fil hereta de tot, ho a el daguestes coses plena donacio feu et neguna nos retenc lo pare aço feen en est cas lo fil pus que pres lo feu del pare axi a el donat per lo pare
[F. 30] es tengut fer lo homenatge al senyor del feu ho del castel ¶ e si fer ho contradex, el senyor del castel o del feu per aço lo castel o el feu se pendra, e guerra per aço soferra, no sera tengut lo senyor a el retra lo castel o el feu, tro li aya fet homenatge e restituides totes les messions e els dans, que el senyor mostrara que feu ho sostenc del dia que li contra dix fer lo homenatge tro al dia que lomenatge fo fet (166).

Quant dos castlans per senyor tan solament tenen la castlania e no per .j. per altre (*cant dos castlans per senyor tant solament tenen la castlania et no per .j. per altre*)

Si en alcuns castels seran .ij. castlans e la .j. daquels no tendra castlania per altre

(164) Es el *Si defuncto castellano;* capítol XXII, *Si mort lo Castla.*
(165) Correspon al *Postquam aliquis;* capitol XXIII, *Puys que algun.*
(166) Tradueix el capítol *Si vasallus vel castellanus;* o sia el XXIII, *Sil vassall ol castla.*

castla, mas cascun dels cors acors personalment tendra sa castlania per altre terç qui sia lur senyor, e lo .j. solament daquels .ij. castlans aura tots los fermamens et laltre nols aura, e alcun dels habitadors del castel faran injuria aquel castla qui no ha fermances o al senyor sobiran los injuritors deuen e son tenguts de custuma de cataluya fermar e fer dret per raho de la injuria, e no en poder daquel qui reeb e ha generalment los altres fermamens dels habitadors del castel ¶ Item si .j. daquels .ij. castlans o altre castla fa injuria en poder del senyor sobira ferma aquel qui iniuria feu et no en poder daquel aqui feta es la iniuria ¶ Jats se sia que reeba tots los fermamens dels clams dels habitadors del castel (167).

Que vassal sia tengut fer homenatge als successors de son senyor (*que vassal sia tengut fer homenatge als succesors de son senyor*)

Si el senyor es defunct, e el successor seu ho demana lo uassal es tengut encontinent homenatge e *puiat* de feeltat fer e no deu ajudar al vassal si diga contra asço que el ols anteccessors seus nuyl temps no *feeren* feeren homenatge al senyor defunct ne a sos antecessors, e que no es contengut en la carta de la donacio del feu que daquel feu se deya fer homenatge ¶ Car en fer homenatge no es aiudat lo uassal per les rahons demundites,
[F. 30 v.] pus que es cert] [que el sia uassal per rahon del feu, e el senyor del feu del qual demana que li sia fet homenatge (168).

Si ans que aya fet homenatge pot esser baare per crim de baiya (*si ans que aya fet homenatge pot esser baare per crim de baiya*)

Si uassal o castla a son successor ans que aya feta puritat de homenatge o de feeltat al senyor del feu, o ason successor forferra en crim de baya al senyor o a son successor deu esser jutyat baare ¶ si aquel uassal o son successor axi com eren de testament ho ab intestat o per donacio de heretat, aura reebut lo feu del son pare e de son aui e sabra que aquel era adoncs senyor del feu contra lo qual feu lo crim (169).

Quant cantes vegades e en qvines cases se deya renouar homenatge e de la pena daquels qui no volen renouelar (*quant cantes vegades e en quines cases se deya renouar homenatge e de la pena daquels qui no uolen renouelar*)

Cant lo senyor es defunct lo uassal, si deu veuir dins .j. an, et .j. dia al hereu del defunct, e deu lo homenatge renouelar e feeltat prometra ¶ e si no ho fara dins .x. dies, aquel temps axi con hom desagradant per da lo benefici si el senyor o uol. ¶ En aquela manera matexa cant lo uassal es mort, son hereu qual que sia, reebuda la heretat deu dauant lo senyor del feu uenir dins lo temps demondit apres lo obte de difunct ¶ e demanar en vestidura del dit feu, apareylat de fer homenatge prometen feeltat. Cor per sol aço con la heretat reeb feudal, ses estret al senyor per dret de homenatge. ¶ E si nes negligent, pert lo benefici si al senyor plau ¶ Si per auentura en aquests dos cases no plaura al senyor contra el qual conega per son senyor complen les coses demontdites no per escarn quen deya esser punit, forçat seyor conseguescha profit ¶ e aço es us e obseruancia e custuma de cataluya ¶ Car los hereus hahuda la heretat representen aquela persona ab lo defunct de qui son hereus (170).

(167) Comparis ab *Si in aliquo castro*, capítol XXV, *Si en algun Castell.*

(168) Comença en l'edició llatina *Domino vasalli defuncti*, essent en l'edició catalana el capítol XXVI, *Mort lo Senyor del vassall.*

(169) Resulta esser el *Si vasallus siue castellanus;* capítol XXVII, *Si vasall. o castla.*

(170) Es el *Domino defuncto*; capítol XXVIII, *Lo Senyor mort.*

De la pena del vassal contradien fer al seyor seruey que sia tengut de fer (*de la pena del uassal contradien fer al senyor seruey que sia tengut de fer*)

[F. 31] Si el castla o el uassal, atort contradira a son senyor fer lo seruey que li es] [tengut de fer segons son poder, o segons la couinença el senyor per ço li empara el feu ¶ en aytal cas no es tengut lo senyor que li retal feu tro aquel seruey li aya en doble esmenat e be assegurat que daqui enant no li sia contradit, en aquest cas, lo senyor fara los fruits cuyler e sens que non reebra negun tendra lo senyor lo feu emparat, tro aquel uassal li aura assegurat tot son dret (171).

De diuers homenatge (*de diuers homenatge*)

Doble es homenatge, ço es assaber homenatge soliu et no soliu y homenatge soliu es quex portant feeltat et leyaltat, ¶ Car homen soliu contra tots homes porta feeltat a son senyor ¶ E axi en homenatge soliu nuyl hom no es exceptat quan es fet can apar les mans quant adret enteniment, aquel qui ha general jurisdiccio es entes, exceptat par contra aquel no es tengut aiudar son senyor, per que manifestament apar per que negun no pot fer homenatge soliu a dos ¶ Cor aytal simple feeltat en que negun no es entes, exceptat e leuat aquel qui ha general jurisdiccio no pot alcun fer a dos ¶ Esters homenatge no soliu, es con alcun nes exceptat feen homenatge, can es dit, axi faç homenatge leuada feeltat que deg a mon senyor ¶ o axi uos faç homenatge leuat que puxa ami altre senyor fer contral qual no uuyl que sia tengut a uos aiudar. ¶ E si nes exceptada alcuna persona, la qual cosa es a lo matex com si desia, axius uuyl fer homenatge, aço leuat que contra aytal noble nous uuyl aiudar. ¶ aquest axi feen homenatge es hom no soliu car no es tengut portat feeltat contra tots ¶ car excepta alcuns contra los quals feeltat o ajuda fer no es tengut (172).

Aqui pot ho aqui no pot hom soliu dalcun fer homenatge (*aqui pot o aqui no pot hom soliu dalcun fer homenatge*)

[F. 31 v.] Hom soliu dalcun noble, no deu ne pot contradien son senyor o que nol] [ne deman fer homenatge a enamich de son senyor ¶ Jats se sia que en lo homenatge no soliu tots temps sia exceptada feeltat que deu a son senyor ¶ E se aquel aqui fara lo homenatge no soliu no es enamich del senyor feu adoncs no demanat e no uedat pot lo home soliu fer homenatge aaquel en aquest cas ¶ lo uet fet per son senyor sens rahon no deu esser seruat per lo homen soliu (173).

En qual manera ho deu fer hom soliu de dos quant aquels senyors an guerra entre els (*en qual manera ho deu fer hom soliu de dos quant aquels senyors an guerra entre els*)

Si alcun es homen no soliu en dos diuerses feus, et ses deue que aquels dos senyors an guerra entre els un contra altre, e cascun daquels requeren al dit homen que aiut aaquel contra laltre, aquel homen es tengut ajudar aaquel aqui primer feu lo homenatge cor en primer es aquel en la feeltat la qual es tengut seruar ¶ e es entes exceptat en lo segon, e axi de custuma no es tengut aiudar aaquel al qual puys feu lo homenatge, si no de benignitat e per egaltat alcuna axi fara a fer, ço es que aquel a qui primerament feu lo homenatge aiut personalment ¶ e aaquel aqui puys feu lo homenatge aiut per altre en

(171) Se refereix a l'apart *Si castellanus siue vasallus*, capítol XXIX, *Si el castla ol vassal*.
(172) Traducció del *Duplex est homagium;* capítol XXX, *Doble es homenatge.*
(173) Respon al *Homo solidus*; capítol XXXI, *Hom soliu.*

son loc ¶ Cor aytals coses les poden fer per altre ¶ e asso faen no nou la feeltat que sines al primer senyor sots aytal forma, que aiut a aquel ¶ e nuyl altre no aiut contra el leuat lo senyor soliu ¶ Car no semblara que aiut contra lo senyor primer, Jats se sia que al segon ajut per societat ¶ cor no fa aço ab uolentat de noure al primer senyor, Mas per raho de conseylar que no perda lo feu que el segon li dona ¶ E si es dubte aqui primerament es tengut fer aiuda personalment per dret de homenatge, per ço cor lo homenatge comença per los antecessors el temps antich ¶ e daço no aparan cartes, et axi no apar qual daquels dos seyors sia primer per dret de homenatge, per egaltat pot a qual se uol de sa persona gradeyar que li aiut personalment e al altre deura aiudar per altra societat
[F. 32] car no fa aço] [ab uolentat de noure axi com desus es dit (174).

En qual manera hom deliure se puscha fer hom dalcun e fer ael homenatge et que uen en homenatge a fer e don sia vengut (*En qual manera hom deliure se puscha fer hom dalcun e fer a el homenatge et que uen en homenatge a fer e don sia uengut*)

Jats se sia que per dret roman hom diliure nos pucha fer seru daltre per alcuna simpla couinença ne per confessio feta en juhij, estes per couinença feta en scrit pot hom deliure fer si matex ascriptici ¶ e axi hom deliure per couinença ço es per prometença fer dalcun noble es concebuda, couinença ne de custuma general de cathaluya besar en aquesta guisa ¶ lo senyor te adoncs entre ses mans les mans daquel qui fa lo homenatge per couinença prometen al senyor entre ses mans feeltat ¶ e el senyor en seyal que el uassal sia qual, lo uassal deu a son senyor ¶ cor tengut li es lo senyor que li aiut, e quel gart de sos enamics, e segons son poder aquel defendre en son dret ¶ e iats se sia que aquest homenatge no sia stablit de dret, empero per us cotidia de cathaluya qui es semblant a lig ¶ e per ço es ajudat de les ligs et defes, cor les couinences la en us deuen esser seruades per dret (175).

Si homenatge se pot prescriure et en quals maneres se gaayn homenatge (*si homenatge se pot prescriure et en quals maneres se guaayn homenatge*)

Homenatge se pot prescriure con si .xxx. ans alcun noble reeb seruey dalcu que homes solius ho lauradors fan. ¶ Adoncs prescriu aquel noble en aquel homenatge. Car axi com la condicion del laurados es prescripta per .xxx. ans axi lo homenatge se pot prescriure per .xxx. ans ℂ Estes si alcun per .x. o per .xx. ans feu seruey a alcun noble, axi com son hom soliu, e el dit home qui tant de temps feu lo seruiy denega si esser soliu daquel noble, Adoncs pora lo noble e deu que per art de homenatge lines tengut, dien axi tu es mon hom e per couinença prometist quem faries seruey que homes solius deuen
[F. 32 v.] fer alurs seyors ℂ Cor no es semblant de uer] [que per tant de temps me feeses seruey, si per raho de homenatge no fos. ¶ e axi per cors de temps es enduyta presumpcio de lauron ¶ Esters gardar se deu lo noble que aytals coses no fassa contra segrament de calunpnia. ¶ Mas axo deu hom gardar deligentment que per spay de .xx. ans o de .xxx. o de .lx. ans no pot esser prescrit hom deliure. ¶ Cor aytal prescripcio no ha loc contra hom deliure si doncs titol no no a segons que desus es dit per que assats es clar que en dues maneres se gaaya homenatge, ¶ co es per prescripcio o per promesio, o per prescripcio de fort loc temps de .xxx. o de .xl. ans. ¶ E asço es uer si en aquel temps rebra

(174) Ha de referirse al capítol *Si aliquis est homo solidus;* senyalat ab el nombre XXXII, *Si algun es hom no soliu.*

(175) Tradueix el capítol *Licet de iure Romano,* o sia el XXXIII, *Jatsie que de dret Romà.*

seruiy del, axi com de son bon hom ¶ Car si ho reeb axi com damich no es prescrit per promessio ¶ Encara es prescrit con es fet per scrit o *per* ab stipulacion ¶ e no deu hom auer cura de custuma, si en la promessio afer ac rahon o no, ¶ Car uist sia que rahon noy agues, ual sters ab acabament la promessio ¶ con couen stipulacion, rahon hi ha, can es en la promession dic per ço mestablesc, con home *con* cor tu donest ami aytal feu ¶ O per ço que tum defenes en mon dret daytals enamics meus, o per esmena de la jnjuria la qual dius que yot fiu (176).

Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom

(*dic si el fil dalcun sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom*)

Dit auem de sus homenatge sis pot fer, en qual manera se faça, ara deuem ueer si el fil dalcun homen, sia hom o no del senyor de son pare de dit fil. ¶ E quant a aço deuem fer aytal departiment, que quant alcun fa homenatge a altre ol fa simplament sens alcuna raho ¶ e en aquest cas *lo fil daquel qui axi fa homenatge o fa homenatge* lo fil daquel qui axi fa homenatge simplament no es hom daquel senyor a qui es fet homenatge, o fa homenatge per alcuna rahon ¶ e en aquest cas deu hom fer altre departiment ¶ cor alcun ho fa homenatge per esmena dalcun crim, per ço con ocis son pare daquel qui fa lo-
[F. 33] menatge, e per *auer* pau auer, els faren ho-] [menatge e en aquest cas lo fil daquel qui per aquesta raho fa homenatge no es hom daquest aqui es fet homenatge ¶ e aço es prouada costuma quel fil no deu portar la iniquitat del pare ¶ e aço es ver si en la esmena simplament es fet homenatge no sotsmeten sos bens per rahon de feu a aquel aqui axi feu homenatge ¶ En altra manera ¶ serie en tal cas aqui feu lomenatge sotmeses sos bes, reeben aquels per el en feu ¶ que adoncs par que els bens liurats ael aqui feu lomenatge ¶ e que en aquela seyoria del los tresportas, e que puys los reebes en feu per el ¶ e en tal cas sils fils daquel qui axi feu lomenatge no uolen reebre los bens del pare no pot lo senyor aqui es fet lomenatge axi los fils daquel per sos homes gaayar ¶ E sils fils uolen los bens del pare auer els reeben plan es que sos homes son ¶ Car los bens passen ab lur carrega ¶ E sils fils uolen auer los bens faran al senyor homenatge reeben la carrega que lur pare sostenia ¶ o fa alcun homenatge feen si hom soliu daquel a qui fa homenatge o el donali en feu alcuna cosa, e quel degues defendre e mantener ¶ E cor en aytal cas lo pare principalment es obligat que li proueescha ço es quel defena el mantenga aquel aqui feu homenatge ¶ Aixi es presumpcio que nuyla *ho no* proueer axi als fils seus com asi ¶ E en tal cas cert es que les persones dels fils son stretes per dret domenatge ¶ E aço encara sis ualen abstenir de la cosa que li dona lo senyor al pare en feu acte principalment no feu homenatge per aquela cosa que li dona, mas per aço princnipalment quel defeses el mantengues ¶ Cor axi con demanan e prometen pot hom proueer a sos fils axi feen *si* ses hom dalcun net hom, que per el axi con los fils seus sien defeses et mantenguts, pot hom als fils proueer e axi *los fils* en tal cas, lo fil dalcun hom,
[F. 33 v.] sera hom daquel aquil pare feu] [homenatge. ¶ e axis serua en françа e en moltes altres parts mas en cathaluya no ¶ Cor en altra manera se usa en cathaluya que com acun se fa hom soliu faen homenatge a alcun rich hom el seyor li dona en feu alcun camp o semblant cosa, o es caualer o pages aquel qui fa homenatge ¶ si es caualer en nuyl cas los fils del caualer no son homes del ric hom ¶ ne li son tenguts de fer homenatge si no can lo fil ho *e* els fils auran presa la heretat del pare o en uida o apres la mort del pare ¶ E axi se usa per tota cathaluya. E si es pages usas diuersament en cataluya ¶ Cor en alcuna part de cathaluya qui ha nom cathaluya veyla, axi com tot lo bisbat de gerona e quax la

(176) Ha de correspondre al *Homagium potest prescribi*; capítol XXXIV, *Homenatge pot esser prescrit.*

meytat del bisbat de barcelona que es part lo flom de lobregat ues orient e la mayor part del bisbat de uic, homes solius qui no son caualers son si estrets a lurs senyors que lurs fils son homes de lurs senyors, e que no poden fer matrimonis ni dels mases partir. ¶ E si ho fan, an se reembre ¶ E si fan matrimonis los seyors dels pageses an quax per tot loisme del spoalici ¶ E si els fils dels pageses o els pageses sen partexen sens uolentat del senyor de lurs locs, e puys habitaran en logars del princep o de lesgleya o de ric hom de cathaluya, et dins .j. an e .j. dia nol sera uedat per lurs senyors o *nols* seran requests ques reemen a lurs senyors, passats e .j. an e .j. dia segramen e deliure en pusquen a antiga e prouada custuma remanir. ¶ e que els caualers ne *les* les esgleyes nols pusquen depuys demanar ¶ En altra part de cataluya que es per tot lo dit flom de lobregat ues ponent que tots temps sol esser apelada del temps del senyor en Ramon berenguer comte
[F. 34] de barcelona en ça noua cathaluya nels fils dels caualers nels fils del pageses no sos homes daquels rics homes dels quals lurs pares son homes. ¶ leuat axi com dit es hahuda la heretat del feu ans podem tots los pageses solius partir e menar on se uuylen, e lurs fils, lexades les heretats ¶ Mas aço no poden fer los caualers ne lurs fils, dels caualers feueters pusquen auran hahuda la heretat feudal, que no romanguen tots temps homens de lurs senyors ¶ e facen los segons que dit es fer homenatge (177).

Si alcun puscha esser hom soliu de dos senyors e si fembra puscha esser uassalla e com se fassa homenatge (si al .....)

Nuyl hom no pot esser hom soliu de dos senyors segons custum de cataluya ne per dret. Cor axi com dos homes no poden esser senyors de una cosa ensems, axi con no poden auer dret de homenatge soliu en .j. hom e iats se sia que per custum de cathaluya lo uassal mort soliu dalcun rich hom axi con del vescomte de cardona, la fila daquel defunct succeescha en feu soliu que el defunct pare de la dita fembra tenia per lo dit vezcomte per lo qual feu el defunct era home soliu del vescomte aquela fila sera uassala del dit vescomte ¶ E sils conuendra que la dita fila fembra faça matrimoni ab alcun caualler hom soliu de altre rich hom. axi com de comte de urgel e aquela fembra dona al dit caualer hom soliu del dit *ves* comte aquel feu soliu, qual cosa pot fer la fembra per raho de exouar necessari segons la costuma demondita, Empero no pot lo caualer marit seu si fer hom soliu del dit comte de cardona, com sia hom soliu del comte de vrgel. Mas la fembra qui succeex el feu segons la custuma, romandra uassala solia del senyor demunt dit, e faen homenatge, fara segrament de feeltat al vescomte de cardona son senyor de qui te el feu
[F. 34 v.] pus que custum de cataluya ho ap] [..... puscha succeer en feu. Mas lo besar per pressona entre posada dara al senyor. Car offici de fembra no sab usar darmes en loc de si la fembra trametia .j. armat o mes si el seruey del feu o Requer, que aytal obra bes pot *fer* per altre fer. E si el marit no es home soliu de comte de vrgel ne daltre, el sera tengut de complir totes estes coses al senyor del feu si reeb en exoar la cosa feudal. Si no es cosa feudal e es prefernal no sera tengut lo marit si nos uol, mas la muyler sera tenguda axi con dit es (178).

Si vassal es tengut seguir son senyor luyn de sa terra

Si alcun seyor uol armar luyn de sa terra a sarrajns a combatre, pot manar a sos uassals quel seguesquen si el senyor es tal que aya poder de combatre contra sarrajns, e que sos antecessors agen guerreyat e custumat fer guerra a sarrajns, axi con Rey darago o de

(177) Es traducció del apart *Habito de homagio*; capítol XXXV, *Enter de homenatge.*
(178) Vegis el capítol *Nullus potest esse homo solidus;* capítol XXXVI, *Negu pot esser hom soliu.*

França o de castela o alcuns altres princeps. E aytal senyor pot manar a sos uassals o a altres homes seus naturals e profitoses e bons en fer darmes que uagen ab el en guerra de sarrajns. Empero el rey es tengut als uassals ales despeses totes sils feus que per el tenen son pocs, o part de les despeses restituir, e tot aço se deu determenar aconeguda de bon hom qui aura assegurat de la gronea dels feus e de la longuea del camin. E sil senyor sia que no aya poder de combatre ne de fer guerra contra sarrajns e neguex ne aura acustumat el ne sos antecessors de combatre ne de fer guerra contra sarrajns, no son tenguts los uassals ne els altres homes seguir aquel luyn de sa terra, jats se sia quel seyor los puxa fer manament que li facen ajuda et seruiy contra sos enamics ab guerra (179).

[F. 35] *Qui son homes de vassals..... homes del princep et qui no, en que..... tenguts a aquest princep ho aquel.....*

Rics homes axi con comtes e vezcomtes uaruessors et lurs semblans e caualers simples qui son uassals del princep de la terra et han alcuns homes sots si per rahon de feus que tenen per lo princep de la terra aquestos aytals son homes del princep per dret de feeltat e per dret de general jurisdiccio que el princep ha en son regne ¶ E els rics homes uassals no poran aquells homes auer contra lo princep ¶ Mas lo princep pot auer los homes aytals contra els rics homes uassals ¶ An encara los rics homes altres homes per raho de alous de lurs uassals. e aquests aytal uassals no son homes del princep, cor no son en son poder. Axi que per dret de feeltat o de homenatge sien estrets ¶ Esters son dits esser en poder del princep per rahon de general jurisdiccio que ha en son Regne ¶ Cor en tots homes del regne seu a mer imperi. Cor totes coses que son el regne son del rey quant a jurisdicció. ¶ E si alcun Ric hom en la terra del princep se leuara contra el princep, no son tenguts de ajudar ael. Car greument erra lo Ric hom qui en aquest cas..... crim de lesa magestat ¶ On com tan greument aquel rich hom..... les seus homes qui per Rahon de alou no son tenguts ajudar, nel manament seyoril aquels acusas, ans los acusa, doncs... son tenguts a el que li ajuden los homes que ha per rahon..... que per lo princep tenen ¶ Cor en les coses fer greus ne els ne els altres deuen alur seyor obeyr, ne el vincle de segrament..... els en asço ¶ Cor en coses leses, no ual neguna obligacio ¶ E ..... coses son
[F. 35 v.] ueres si neguna raho noiy ha ne fadiga de dret.....] [..... se leuara contra lo princep son seyor ¶ Mas si el princep injustament *donaua al* demana el rich hom son uassal tolen lo feu o lalou sens fadiga de dret ¶ Adoncs lo Rich hom primerament trobada fadiga de dret en son senyor pot manar als homes de son alou que li ajuden contra de el princep, si sobre aço en leuan si contra el se uoldra defendre els homes de son alou son tenguts lur senyor uassal del princep ajudar. axi con costum es de cathaluya (180).

En quals coses son tenguts al princep los homes que an sots rics homens ho per raho de alous ho per altra guisa naturals

Si negun Ric hom del Rey darago axi con comte dempuries o altre aura guerra contra son vey qui no sia de la terra del Rey, naxi con namalric de narbona ¶ e el Rey darago e el comte de barcelona auran guerra contra el Rey de castela o contra sarajns qui uolen a el tolre la terra o el regne de ualencia, e el comte dempuries manara a sos homes que li ajuden contra namelric, e el Rey manara que li ajuden los homes del comte contra el rey de castela ols sarrajns qui uolen sa terra subiugar e alcuns dels dits homes son homes del comte naturals o de son alou e els altres del..... per lo Rey te lo comte,

(179) Es el *Si aliquis dominus vult ire;* capítol XXXVII, *Si alcun Senyor vol anar.*
(180) Correspon al *Barones ut sunt comites;* capítol XXVIII, *Barons axi com son Comtes.*

tots aquests homes aloers e feueters com encara naturals del comte son tenguts en aytal obeyr al Rey ... Cor los homes qui apelats son per raho de publica utilitat ... mayor seyoria, son escusats de la menor seyoria a seguir ... utilitat publica mes que priuat e axi son tenguts los dits homes a obehir en aytal cas al Rey et no al comte ¶ Car lo Rey cita los homes que el regne no sia subiugat, o que no perda aytal tera ¶ E apelals per profit de la terra et ben public del regne seu del qual porta administracio ¶ E axi los homes son
[F. 36] tenguts combatre per la terra e obeir] [al Rey, e en tant son a aço obligats que defenen... leer als uenir contra lur pare e aquel occiure en aquest cars si lo pare uenia contra el Rey ¶ o en est cas ço es per la terra se ... bata hom, es leer als homes uenir contra el manament del comte de urgel ... seyor. ¶ Mayorment con lo Rey fa el manament per raho de profit public ¶ e profit public ual mes que priuat ¶ iats se sia que els homes per doble dret lo comte tenga obligats ço es per dret de jurisdiccio que ha en els e per dret de homenatge aço no contrasta que per doble dret sien tenguts al comte ℂ Car fort raho pot vencer dues menys forts rahons ¶ Empero nos deu hom negar que no sien pus tenguts al comte de obeyr. si el Rey los apela per rao dalcun negoci qui no es per public profit ¶ ne contrastaria que sien apareylats al comte no es mayor desgrat ¶ dels dits homens ... lo comte es mayor degrat dels. ¶ Car lo Rey ... los homes obligats sino per .j. dret. ço es per dret de general jurisdiccio, el comte als obligats per doble dret, ¶ ço es per dret de jurisdiccio que ha en dits homens per homenatge axi con dret es (181).

Que el senyor sobira no pot..... feu ho la castlania jusana..... te el castel seu

Si en alcun castel seran apres del senyors dos castlans .j..... primer castla tendra lo castel per lo senyor mayor faen..... e el segon castla sera aqui et tendra per lo castla seu faen..... per la castlania o feu e aquest jusa castla uolra uendre..... la castlania que per lo primer castla te no pot lo senyor mayor per dret us et obseruancia de cataluya comprar la castlania jusana car seguir sen ha .j. cercle que per dret us et obseruança de cathaluya es..... ¶ Cor lo primer castla es tengut al senyor mayor fer homenatge per la cosa
[F. 36 v.] ho per lo feu. ¶ e aquel matex senyor seria tengut de fer homenatge al.....] [.....uassal per aquel castel ho feu ¶ e axi lo mayor seria feueter o uassal ..... en aquel matex castell ho feu ¶ Cor si el uassal faia homenatge al senyor mayor lo qual senyor mayor seria sobira a son uassal ¶ e si el senyor sobira faes homenatge a son uassal per raho de la compra del feu o de la Castlania ..... eyor menor aquel uassal seria *menor* mayor que son senyor sobre la qual cosa ..... couinent ¶ e per ço lo senyor no pot compondra aytal feu o castlania..... ¶ E si el *feu* uassal segon uolra uendre lo feu que te per lo..... uassal al senyor sobira per alcun franc pora aço fer si el primer uassal a qui lo uenedor lo feu atorga e ferma aço que per alou es uenut. ¶ Axi com feu lo Rey en .Pere. pare del Rey est Jacme qui tenia per la seu de barcelona les leudes en feu en Guillem de mediona lo qual Guillem de mediona uene per franc alou a'n berenguer bisbe de barcelona senyor sobira daqueles leudes ¶ la qual uenda feta per franc ..... sobira lo Rey en Pere per lo qual en Guillem de mediona ..... ferma ho ab carta publica (182).

Si el nebot del vassal de..... ens fil rebuda heretat del feu puscha esser fet home del se.... l feu e dins qval temps deva venir deuant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct

..... sal qui no ha fils mas ha nebots o parens seus mor ..... tat aquel nebot succeira

(181) Respon al *Si aliquis baro Regis*, capítol XXXIX, *Si algun Baro del Rey*.
(182) Es traducció del capítol *Si in aliquo castro*, el XXXX, *Si era alcun Castel*.

al uassal abintestat, aquel ..... rebuda la heretat del uassal damondit, es fer..... senyor del dit uassal, e es tengut a el renouelar lo home ..... fer feeltat ¶ Car axi con atots creedors es tengut per que la heretat a reebuda, axi es tengut al senyor de feu dret de homenatge, en aço car la heretat a rebuda et usa de (183)..... ....

El còdex del Museu Episcopal de Vich queda truncat en la sèptima linia del foli 36 verso, que ja es de sí mal conservat y menjat no sols de part dels marges sinó també del text, com si de molts anys aquest darrer foli hagués tingut de fer les vegades de coberta protectora de tot el manuscrit. Comparant el text d'aquest ab el de les edicions llatina y catalana, com ho hem anat fent en les notes que van al peu de cada plana de la present impressió, resulta que, ab la mutilació del manuscrit, han desaparescut, pel complement de l'obra d'en Pere Albert, els capítols que en l'edició den Joan de Socarrats comencen : *Felonia domino feudi commissa*, *Si aliquis habet hommem siue vassallum*, *Item vasallus debet octam domini* y *Item si quando aliquis baro*, corresponents als capítols XXXXII, *Fellonia al Senyor del Feu Comesa*, y XXXXIII, *Si alcu ha Hom Vassall Soliu*, puig que la traducció inserta en les *Constitucions de Catalunya* editades en 1704, sots aquest darrer comencement hi porta sens interrupció 'ls tres capítols darrerament citats d'en Socarrats que, no obstant, aquest llegista colocà sots un sol epigraf titolar. Aquest mateix comentador dóna a conèixer encara alguns altres capítols que no porta pas la versió catalana de les *Constitucions* y que per llur extensió no's pot pas creure que figuressin en nostre manuscrit quan era sencer, principalment si admetèssim que aquest havía contingut la especificació dels nou casos en que segons els *Usatges* no devía el senyor feudal retre la potestat presa del castell ni l'empara de feu al castlà o vassall, casos que també foren copilats pel canonge barceloní Pere Albert, puig que no es pas possible suposar que tant de text fos encabit en els dos darrers folis que manquen en el manuscrit vigatà.

(183) Se refereix al capítol *Si aliquis vasallus*, numerat ab XXXXI, *Si algu vassall*.

BARCELONA

ANUARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

MCMVII

VILANOVA Y GELTRÚ

OLIVA, IMP. : S. EN C.

INSTITUT
AMATLLER
D'ART HISPÀNIC

ID. BIB: 18565
NUM. REG: 885

INSTITUTO AMATLLER
DE ARTE HISPÁNICO

N.° Registro: 885
Signatura: Hist.
(reserva)
Sala
Armario
Estante